

"ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ"

Τό περιοδικό "ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ", ὄργανο τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ἐκδίδεται γιά τή θρησκευτική διαφώτιση τοῦ λαοῦ καί γιά τήν κωδικοποίηση τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων τῆς.

Ἐφορευτική Ἐπιτροπή: Χωρεπίσκοπος Σαλαμίνοσ Βαρνάβασ, Μιχ. Μαραθεύτης καί Στ. Ὀλύμπιοσ.

Υπεύθυνος-Διευθυντής: Ἄνδρ. Μιτσιδης, Δρ Θεολ. καί Δρ Φιλοσ.

Γραφεῖα: Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Κύπρου, Λευκωσία, τηλ. 474411.

Ἐτήσια συνδρομή: Γιά τήν Κύπρο: ΚΕ5.—

Γιά τήν Ἑλλάδα: Δρχ. 2.000.—

Γιά τό Ἐξωτερικό: Κ£8.—ἢ \$15.—

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Ἀρχιμανδρίτη Βασιλείου Καραγιάννη, Ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου	379
Μιχαλάκη Ι. Μαραθεύτη, Ἡ 28η Ὀκτωβρίου 1940 καί τά ἀνθρώπινα δικαιώματα	399
Ἡ Ἰ' Γενική Συνέλευση τῆς Διάσκεψῆς Ἑυρωπαϊκῶν Ἐκκλησιῶν	403
Ἐγκύκλιος γιά τήν ἐκλογή Ἐνοριακῶν Ἐπιτρόπων	411
Ἐγκύκλιος γιά τή διεξαγωγή ἐράνου ὑπέρ τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν τῆς Ἀλβανίας	415
Τά ὀνομαστήρια τῆς Α.Μ. τοῦ Ἀρχιεπισκόπου	417
Ἐκδόσεις	418
Χρονικά	419

Ο ΑΓΙΟΣ ΜΑΞΙΜΟΣ Ο ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ ΚΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Τοῦ Ἀρχιμανδρίτη
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ,
Δρος Θεολογίας.

Μεταξύ τῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητῆ κατέχουν κεντρική θέση οἱ θεολογικές καί ἀντιρρητικές πραγματεῖες, οἱ ὁποῖες εἶχαν σταλεῖ ὑπό τύπο Ἐπιστολῶν πρὸς τόν πρεσβύτερο Μαρίνο, "Ὀικονόμον" τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου¹. Ἡ σημαντικότερη αὐτῆ ἐπιστολογραφία ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Ὁμολογητής Μάξιμος διατηροῦσε στενές σχέσεις εἴτε σέ ἐπίπεδο φιλικό προσωπικό, εἴτε σέ ἐπίπεδο ἐκκλησιαστικό μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου. Πράγματι, ἡ ἐπιστολογραφία τοῦ ἁγίου Μαξίμου μέ τόν πρεσβύτερο Μαρίνο φαίνεται ὅτι ἦταν εὐρύτερα γνωστή, καθὼς καί ἡ θεολογική τῆς σημασία ζῶντος ἔτι τοῦ ἁγίου Μαξίμου. Αὐτό ἐξάγεται ἀπό Ἐπιστολή² τοῦ ἰδίου τοῦ Μαξίμου πρὸς τόν ὀρθόδοξο κληρὸ καί λαὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σικελίας, ἀπὸ τήν ὁποία πληροφοροῦμεθα ὅτι αἱρετικοὶ κυκλοφοροῦσαν δύο πλαστές Ἐπιστολές ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ὁμολογητῆ Μαξίμου, δῆθεν μία πρὸς τόν Μαρίνο καί μία πρὸς τόν Πύρρο, διὰ τῶν ὁποίων παρουσίαζαν τόν ἅγιο Μάξιμο ὡς τάχα ἀποδεχόμενο, ὡς καί ὁ Σεβήρος, ἕνα θέλημα καί μία ἐνέργεια στόν Χριστό. Αὐτό τελοῦσε ἐν γνώσει τοῦ ἁγίου Μαξίμου, ὁ ὁποῖος γράφει: "Ὅθεν καί οὕτως προσφερομένην, ἦτοι πλαττομένην, ὡς ἐξ ἡμῶν δῆθεν πρὸς Μαρίνον ἐπιστολήν, ἀλλοτρίαν οὖσαν πάντη καί οὐχ ἡμετέραν, ἡμεῖς τε αὐτοὶ διαρροῖπτομεν, καί πάντας ὁμοίως ἡμῖν διαρροῖπτειν παρακαλοῦμεν, τοὺς εὐσεβῶς ὁμολογοῦντας τόν Κύριον"³. Συμπεραίνεται, λοιπόν, ὅτι τόσο ὁ πρεσβύτερος Μαρίνος, ὅσο καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου βρίσκονταν στό ἐπίκεντρο τῶν θεολογικῶν συζητήσεων, λόγω τῶν στενῶν σχέσεων ἀφ' ἑνός μέν τοῦ Μαρίνου μέ τόν Ὁμολογητῆ Μάξιμο, ἀφ' ἑτέρου δέ τοῦ μείζονος θεολογικοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ προβλήματος τοῦ Μονοθελητισμοῦ καί τοῦ Μονοενεργητισμοῦ.

Πράγματι, οἱ νεώτεροι βιογράφοι καί ἐρευνητές τῆς ζωῆς καί τοῦ ἔργου τοῦ Ὁμολογητῆ Μαξίμου θεωροῦν βέβαιο ὅτι εἶχε μεταβεῖ στήν Κύπρο

1) Βατοπενδινός Κώδικας 57, 13ος αἰώνας. Ἐπίσης, Κώδικας Ferrara 144, 14ος αἰώνας.

2) Opuscula Theologica et Polemica 9. PG 91, 112-132.

3) Ὅπου ἀνωτέρω, 129B.

κατά τόν πλοῦ του πρὸς τὴν Αἴγυπτο (628-632)⁴. Ὁμως, ὁ πρεσβύτερος Μαρίνος, ἐκτός τῶν λίγων πληροφοριῶν, τίς ὁποῖες παρέχουν οἱ θεολογικὲς καὶ ἀντιρωτητικὲς πραγματεῖες τοῦ ἁγίου Μαξίμου, παραμένει ἐντελὲς ἀγνωστος καὶ δέν ἀπασχόλησε τὴν μέχρι τοῦδε ἔρευνα. Δύο κώδικες, ὁ Βατοπεδινός 57 καὶ ὁ τῆς Ferrara 144, διασώζονται, ὁ μὲν πρῶτος δτι ὁ Μαρίνος ἦταν "Πρεσβύτερος", ὁ δὲ δεύτερος "Ὀικονόμος" τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντίας τῆς Κύπρου. Τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τοῦ Ὁμολογητῆ Μαξίμου μὲ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ἀναμφιβόλως δέν περιορίζεται ἐπὶ προσωπικοῦ μόνον ἐπιπέδου, δεδομένου δτι ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ Ὁμολογητὴς Μάξιμος εἶναι ὁ πρωταγωνιστὴς ἐναντίον τῆς αἵρέσεως τοῦ Μονοθελητισμοῦ καὶ τοῦ Μονοεργητισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ δτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, ὡς αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία, εἶχε τοποθετηθεῖ θεολογικὰ ἐναντίον τῆς αἵρέσεως. Ἡ προβληματικὴ αὐτὴ θά μᾶς ἀπασχολήσει στίς σελίδες τοῦ ἀρθροῦ αὐτοῦ.

1. Ἱστορικό πλαίσιο.

Ὁ Ὁμολογητὴς Μάξιμος γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη περὶ τὸ 580 καὶ πέθανε στὴν ἔξορία τὸ 662. Οἱ ἐπιδρομὲς τῶν βαρβάρων τὸν ἀνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψει τὴ μὴν του στὴν Κύζικο καὶ νὰ καταφυγεῖ στὴν Αἴγυπτο. Τὸ ταξίδι του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴν Αἴγυπτο εἶχε διαρκέσει πέντε περίπου ἔτη (628-632). Τὸ 628 εὐρίσκεται ἤδη στὴν Κρήτη, ὅπου διεξάγει τὴν πρώτη θεολογικὴ του συζήτηση μετὰ τῶν Σεβερικῶν ἐπισκόπων⁵. Τὸ 630 θεωρεῖται πιθανὴ ἡμερομηνία παρουσίας τοῦ ἁγίου Μαξίμου στὴν Κύπρο, δεδομένου μάλιστα δτι τὸ 632 ἐφθασε στὴν Καρθαγὴν, ὅπου διεξήγαγε τὴ γνωστὴ συζήτηση μὲ τὸν ἐκπτωτο μονοθελήτη Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Πύρρο (Ἰούλιος 635)⁶. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ γενικότερο ἐκκλησιαστικὸ ἱστορικὸ πλαίσιο, τοῦτο χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ θρησκευτικὴ ἐνοποιήσεως τῆς αὐτοκρατορίας, τὴν ὁποία ἐφάρμοζαν οἱ διάφοροι Αὐτοκράτορες. Πράγματι, ὁ Αὐτοκράτορας Ἡράκλειος θέλησε νὰ δώσει λύση στὸ χρονίζον πρόβλημα

4) Βλ. Vasilios Karayiannis, Archim.: Essence et Energie. Ontologie de la distinction et connaissance de Dieu selon saint Maxime le Confesseur. Fribourg 1991 (Διδακτορικὴ Διατριβή), ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. (Στὴ συνέχεια θά σημειώνεται: Essence et Energie, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν σελίδων ἀναφέρεται στὸ δακτυλογραφημένο κείμενο, ὅπως αὐτὸ ὑποβλήθηκε στὸ Πανεπιστήμιο).

5) Πρβλ. Opuscula Theologica et Polemica 3. PG 91, 49C-52A: "Μέννημαι γὰρ κατὰ τὴν Κρητικῶν νήσον διάγων τινῶν ψευδεπισκόπων πρὸς ἐμὲ διενεχθέντων τῆς Σεβήρου μερίδος ἀκούσας, ὡς διὰ τοῦτο κατὰ τὸν Λέοντος τόμον ἐνεργείας οὐχ ὁμολογοῦμεν ἐπὶ Χριστοῦ, διὰ τὰ ἐπόμενα ταύταις θελήματα, οἷς ἐξ ἀνάγκης προσάγεται δυᾶς· ἀλλ' οὐδέ μίαν πάλιν, ἀπλῆν θεωρεῖσθαι μὴ δυναμένην· ἐν δὲ θέλημα, καὶ πᾶσαν θελαν τε καὶ ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένου, κατὰ Σεβήρον προῖεναι φαιμέν. Πρὸς οὗς λέγομεν... Ὁμοῦ γὰρ τῆς τε θεολογίας καὶ τῆς οἰκονομίας, ὁ Σεβήρου βασανιζόμενος καταγωνίζεται λόγος. Εἰ γὰρ κατ' αὐτόν, ταῖς ἐνεργείαις ἐπεσθαι τὰ θελήματα πέφυκε τοῖς δὲ θελήμασιν εἰσάγεσθαι πρόσωπα, καθάπερ αἰτίους αἰτιατά· ἵνα μὴ λέγω τίς ἢ ἀπόδειξις· καὶ παντὶ προσώπῳ δηλονότι, κατ' αὐτόν θέλημα· καὶ τοῦτ' πάντως ἐνέργεια συνεισαχθήσεται πρόσφορος. Ὁ γὰρ τὸν πρὸς τι, λόγος, ἄλτον ἔχων τὴν σχέσηον, ἴσην ποιεῖται τὴν τῶν σχετικῶν ἀκολουθίως ἀντιστροφὴν".

6) PG 91, 288-353.

τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἐπακολούθων τῆς θεολογίας τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (431), γιὰ τὸ σκοπὸ δὲ αὐτὸ δημοσίευσε τὸ ἔτος 638 τὴν "Ἐκθέσιν", ἡ ὁποία προφανῶς συντάχθηκε ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Σέργιο. Διὰ τῆς Ἐκθέσεως γινόταν μὲν ἀποδεκτὴ ἡ θεολογία τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου περὶ τῶν δύο φύσεων στὸν Χριστό, δίδασκε δμως περὶ ἐνὸς ὑποστατικοῦ ἢ προσωπικοῦ θελήματος καὶ μιᾶς ὑποστατικῆς ἢ προσωπικῆς ἐνεργείας. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἐπιδιωκόταν ἡ θεολογικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ προσέγγιση τῶν δισταμένων ἀπόψεων μετὰξὺ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Μονοφυσιτῶν. Ἐπειδὴ δμως ἡ Ἐκθεση δέν ἐπέφερε τὰ ἀναμενόμενα ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ ἀποτελέσματα, ὁ διάδοχος τοῦ Ἡρακλείου Αὐτοκράτορας Κώνστας Β' ἐξέδωσε τὸν "Τύπον" (648), διὰ τοῦ ὁποῦ ἀπαγόρευε κάθε εἶδους συζήτηση ἐπὶ τῶν δύο θελημάτων καὶ τῶν δύο ἐνεργειῶν στὸν Χριστό.

Ἐπομένως, ὁ Ὁμολογητὴς Μάξιμος, κατὰ τὴν ἔκδοσιν τόσο τῆς Ἐκθέσεως ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, ὅσο καὶ τοῦ Τύπου ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Κώνστα, βρισκόταν στὴν Αἴγυπτο, στὴ μὴν τῶν Εὐκρατάδων, στὴν ὁποία ἦταν ἡγούμενος ὁ μετέπειτα Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος (633/4-639)⁷. Ἡ γνωριμία τοῦ ἁγίου Μαξίμου μὲ τὸν ἅγιο Σωφρόνιο ἔχει ἰδιαιτέρη σημασία γιὰ τὴ μετέπειτα στάση του ἐναντι τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ καὶ τοῦ Μονοεργητισμοῦ, γιὰ διὰ τῆς συναστροφῆς του μὲ τὸν ἅγιο Σωφρόνιο συνειδητοποίησε τὴ σημασία καὶ τὸν κίνδυνον ποῦ ἐμπεριέχει ἡ αἵρεση τοῦ Μονοθελητισμοῦ - Μονοεργητισμοῦ. Ὁ Σωφρόνιος πρῶτος ἠγήθηκε τοῦ ἀγῶνα τῶν ὀρθοδόξων κατὰ τῆς συμβιβαστικῆς ἐναντι τῆς αἵρέσεως αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς γιὰ τὴ θρησκευτικὴ ἐνοποίηση τῆς αὐτοκρατορίας εἰς βάρους τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ὀρθοδοξίας τῆς πίστεως (634)⁸. Κατὰ τὴν περίοδο τῆς πατριαρχίας τοῦ Κύπριου Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Νηστευτῆ (610-620), ὁ ἅγιος Σωφρόνιος καὶ ὁ φίλος του μοναχὸς Ἰωάννης Εὐκρατᾶς (ἀποκαλούμενος Μόσχος), ἰδρυτῆς τῆς μονῆς Εὐκρατάδων στὴν Αἴγυπτο, κατέστησαν προσωπικοὶ σύμβουλοι του.

Ἡ Κύπρος ἐξ ἄλλου, πολιτικὰ μὲν συνιστοῦσε διοικητικὴ ἐπαρχία τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἐκκλησιαστικὰ δμως ἦταν αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία σύμφωνα πρὸς τὴν ἀπόφαση τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (431), ἀπολάμβανε δὲ τῶν προνομίων, τὰ ὁποία ὁ Αὐτοκράτορας Ζήνωνας παρεχώρησε στὴν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου καὶ στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀνθέμιο μετὰ τὴν ἀνεύρεση τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ ἰδρυτῆ τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας Ἀποστόλου Βαρνάβα (487). Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, ὡς ἐντασσομένη ἐντὸς μιᾶς πολιτικῆς περιφέρειας τῆς αὐτοκρατορίας, ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ ἐφαρμόσει τὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα τόσο τῆς "Ἐκθέσεως", ὅσο καὶ τοῦ "Τύπου", τὰ ὁποία, ὡς νόμος τοῦ κράτους, ἀνηρτῶντο κατὰ τὸ ἔθος στοὺς δημόσιους χώρους καὶ τίς θύρες τῶν ναῶν ὡς ἐνδειξη τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐφαρμογῆς τους ἀπὸ ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς πολίτες τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁμως ἡ ἐπαρχιακὴ Σύνο-

7) Βλ. Christoph von SCHOENBORN, Sophrone de Jérusalem, Paris 1972, pp. 72-78.

8) Βλ. Συνοδικὴ Ἐπιστολή. Mansi, XI, 461-510. PG 87, 3148-3200.

δος της αυτοκεφάλου Ἐκκλησίας της Κύπρου, ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σεργίου ἔλαβε καταδικαστικὴ ἀπόφαση ἐναντίον τῆς "Ἐκθέσεως" (643)⁹. Ἡ ἀρνητικὴ αὐτὴ τοποθέτηση τῆς Κυπριακῆς Συνόδου ἐναντι τῆς "Ἐκθέσεως", ἀργότερα δὲ καὶ ἐναντι τοῦ "Τύπου", συνιστᾷ σαφῆ μαρτυρία ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ἀπέρριπτε τὴν μονοθελητικὴ καὶ μονοενεργητικὴ πολιτικὴ τῶν Αὐτοκρατόρων, ἀκολούθησε δὲ τὴν ὀρθόδοξον ἀποφάσει τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Πράγματι, ἡ ἀνάδειξη ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Νηστευτῆ σὲ Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας κατὰ τὴν κρίσιμη αὐτὴ περίοδο, καθὼς καὶ ἡ στενὴ σχέση καὶ συνεργασία τοῦ μὲ τὸν Ἰωάννη Εὐκρατᾶ (Μόσχο) καὶ τὸν ἅγιον Σωφρόνιον Ἱεροσολύμων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ σημαντικὴ ἐπιστολογραφία τοῦ Ὁμολογητῆ Μαξίμου ἐπὶ μεζόνων θεολογικῶν ζητημάτων μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου Μαρίνου βεβαιώνουν τὴν ὀρθόδοξον τοποθέτησιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου ἐναντι τοῦ Μονοθελητισμοῦ. Εἶναι μάλιστα πιθανόν, πολλοὶ διωκόμενοι ὀρθόδοξοι μοναχοὶ νὰ κατέφυγον εἰς τὴν Κύπρον, ἢ δὲ παρῴσια τοὺς νὰ ἐνίσχυε τὸ ὀρθόδοξον φρόνημα καὶ νὰ συνέβαλλε εἰς τὴν ἀνθήσιν τοῦ μοναχισμοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκε καὶ ὁ πρεσβύτερος Μαρίνος. Ἡ ἐπιστολογραφία ἐπομένως τοῦ ἁγίου Μαξίμου μὲ τὸν πρεσβύτερον Μαρίνον, ὅπως καὶ ἡ ἐπίσκεψίς του εἰς τὴν Κύπρον (περὶ τὸ 630), δὲν ἦταν ἀπλῆ συγκυρία, ὀφειλομένη μόνον εἰς τὴν ἀνάγκη διελεύσεως ἀπὸ τῆς Νήσου μὲ προσορισμὸν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀλλὰ κυρίως λόγῳ τῆς εὐνοϊκῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως τῆς Κύπρου καὶ λόγῳ τῶν προσωπικῶν γνωριμιῶν τοῦ Ὁμολογητῆ Μαξίμου μετὰ λογίων μοναχῶν τῆς Νήσου.

2. Ὁ πρεσβύτερος Μαρίνος.

Ὁ πρεσβύτερος Μαρίνος ἦταν Οἰκονόμος τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Σύμφωνα πρὸς τὸν 26ο κανόνα τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, "πᾶσαν Ἐκκλησίαν ἐπίσκοπον ἔχουσαν, καὶ οἰκονόμον ἔχειν ἐκ τοῦ ἰδίου κλήρου, οἰκονομοῦντος τὰ ἐκκλησιαστικά κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἰδίου Ἐπισκόπου, ὥστε μὴ ἀμάρτυρον εἶναι τὴν οἰκονομίαν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐκ τούτου σκορπίζεσθαι τὰ τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας πράγματα, καὶ λοιδορίαν τῇ ἱερῶσύνῃ προστριβεσθαι...". Εἶναι φανερόν ὅτι ὁ θεσμὸς τοῦ οἰκονόμου προϋπέρχε τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ φορέας τοῦ δὲ εἶχε ἀποβῆ σημαντικὸ πρόσωπον εἰς τὴν διοργάνωσιν καὶ λειτουργίαν τῶν κατὰ τόπους πατριαρχείων, μητροπόλεων, ἐπισκοπῶν καὶ ἱερῶν μονῶν, ὥστε ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος νὰ ἐπιβάλλει μὲ τὸν κανόνα αὐτὸ τὴν τοποθέτησιν οἰκονόμων σὲ ὄλες τὴν ἐπισκοπῆς, οἱ ὁποῖες δὲν τηροῦσαν τὸ θεσμὸν αὐτό. Τὸ ἔργο του, τὸ ὁποῖο ἀπέβλεπε εἰς τὴν ἀποφυγὴν διαχείριση καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν οἰκονομικῶν τῆς ἐπισκοπῆς, τοῦ παρεῖχε καὶ ἐπιπρόσθετα λειτουργικὰ καὶ διοικητικὰ καθήκοντα καὶ προνόμια, ἧτοι εἰδικὴ θέσις κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τέλεση τῆς θ. λειτουργίας

9) Ἐναντίον τῆς αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς ἔλαβε θέσις πρῶτον ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος καὶ ἡ περὶ αὐτὸν Σύνοδος διὰ τῆς Συνοδικῆς Ἐπιστολῆς (634). Ἐν τῇ συνέχειᾳ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης καταδικάσκει τὴν Ἐκθεση διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως (641), ἀκολούθησε δὲ ἡ καταδίκη τῆς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου (643) καὶ, τέλος, ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Αἰγύπτου (646), πρωτοστατοῦντος μετὰ τὸ 640 τοῦ ἁγίου Μαξίμου.

ἐν σχέσει μετὰ τῶν ἄλλων ἰσοβάθμων τοῦ κληρικῶν, προσφορά τῶν χειροτονουμένων κατὰ τὴν χειροτονία, ἀνάληψη τῆς εὐθύνης διοικήσεως τῆς χειρονοῦσας ἐπισκοπῆς μέχρι τὴν πλήρωσίν τῆς κ.λπ.¹⁰.

Τὸ ἐκκλησιαστικόν, λοιπόν, ἐξίωμα τοῦ Οἰκονόμου, τὸ ὁποῖο κατεῖχε ὁ πρεσβύτερος Μαρίνος, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ σημαντικό πρόσωπον εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντίας εἰδικώτερα, γενικώτερα δὲ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Πράγματι, τὰ ὑψηλὰ θεολογικὰ ἐνδιαφέροντά του εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς βασικοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι ὤθησαν τὸν Ὁμολογητῆ Μαξίμον νὰ γράφει τὴν γνωστὴν ἀξιόλογον θεολογικὴν καὶ ἀντιρρητικὴν πραγματείαν πρὸς τὸν Μαρίνον¹¹. "Σκοπὸν θέμενος σεαυτῷ τὴν πανύμνητον πρὸς τὸν Θεὸν στείλασθαι φιλιαν, Θεοτίμητε Πάτερ, εὐτάκτως πρὸς αὐτὴν διανύεις τὸν δρόμον. Λόγῳ μὲν πρὸς ἀρετῆς γένεσιν τὴν τῶν ὄντων φύσιν περιγράφων· νῶ δέ, πρὸς ἀπλανοῦς ἐνώσεως σύστασιν, παντός αἰῶνος καὶ χρόνου περιορίζων τὴν κίνησιν· αἷς θερμότερος ὁ τοῦ Θεοῦ συνεισέρχεται πόθος· τῇ τε ἀπειρία συμπαρεκτείνων σου τοῦ ποθοῦντος τὴν κίνησιν· καὶ τῷ ἀκαταλήπτῳ τοῦ ποθομένου, τὴν ἐφεσίν σοι ποιῶν ἀκατάληπτον· ἥς τέλος αὐτός ἐστιν ὁ Θεός· πόθου τοῖς ἀξίους γινόμενος πλήρωσις, ὡς ἀπόλαυσις ἀγαθῶν ἀθυπόστατος· ἥς μόνην τὴν πείραν οἶδε κατάληψιν ὁ λόγος, οἷα σαφῶς ὑπὲρ νόησιν τυγχάνουσαν, ἔνωσιν, ὡς μηδενὶ τύπῳ νοερῷ καθοτιοῦν ὑποπιπτούσης. Διὰ τοῦτο, τοῦ μὲν λόγου σοι γέγονε πρόσωπον ὁ βίος· τοῦ δὲ βίου φύσις ὁ λόγος· τὸν καινὸν ἀληθῶς κατὰ Χριστὸν ὑπογράφοντες ἀνθρώπων· εὐμμήτως φέροντα τοῦ κτισαντος Θεοῦ τὴν εἰκόνα καὶ τὴν ὁμοίωσιν· ἄστινας ὑποληπτέον νῦν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀγαθότητα· τὴν μὲν, θεωρίας· τὴν δέ, πράξεως τέλος ὑπάρχουσαν· καὶ τὴν μὲν, ψεύδους· τὴν δέ, πονηρίας ἀντίπαλον"¹². Βεβαίως, τὰ θεολογικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ πρεσβυτέρου Μαρίνου δὲν ἰκανοποιοῦν μόνον τὴν προσωπικὴν του κατάρτιση, ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης καὶ κυρίως ἀπόρροια τῶν θεολογικῶν συζητήσεων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου ἐπὶ τῆς αἰρέσεως τοῦ Μονοθελητισμοῦ - Μονοενεργητισμοῦ¹³. Ὁ Polycarp Sherwood χρονολογεῖ μετὰ τὸ 640 καὶ 646 τὴν θεολογικὴν καὶ ἀντιρρητικὴν πραγματείαν τοῦ Ὁμολογητῆ Μαξίμου πρὸς Μαρίνον, οἱ ὁποῖες διαπραγματεύονται τὸ ζήτημα τῶν δύο φυσικῶν θελημάτων καὶ τῶν δύο φυσικῶν ἐνεργειῶν εἰς τὸν Χριστό. Ὅμως οἱ πραγματεῖαι αὐτὲς πρέπει ἴσως νὰ χρονολογηθῶν κατὰ τι πρὶν ἀπὸ τὸ 643, ἔτος καταδίκης τῆς "Ἐκθέσεως" ὑπὸ τῆς Συνόδου τῆς

10) Βλ. Πηδάλιον, ὑποσημείωσις 1 τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ 26ου κανόνα τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, βλ. ὡσαύτως: 11ος κανόνας τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ 10ος τοῦ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας.

11) Ἐξ ὧν συμπεραίνουμε ἀπὸ τὴν ἐκδοσὴ τῶν πραγματειῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Πατρολογία τοῦ Migne (PG 91), δὲν διασώθησαν ὄλες οἱ πραγματεῖαι, τὴν ὁποῖαν ὁ Ὁμολογητῆς Μαξίμος ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Μαρίνον. Ἡ δευτέρα πραγματεία π.χ. τιλοφορεῖται: "Ἐκ τῆς περὶ ἐνεργειῶν καὶ θελημάτων πραγματείας, κεφάλ. ν'", ἢ δὲ τρίτη πραγματεία τιλοφορεῖται: "Ἐκ τῆς αὐτῆς πραγματείας κεφάλ. να'". Βλ. PG 91, 40 καὶ PG 91, 45. Ὅμως τὰ ὑπόλοιπα κεφάλαια τῶν πραγματειῶν δὲν ἀνευρίσκονται εἰς τὴν ἐν λόγω ἐκδοσιν.

12) Opuscula Theologica et Polemica 1, PG 91, 9A-12A.

13) Βλ. Opuscula Theologica et Polemica 10, PG 91, 136CD.

Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Ἡ Σύνοδος προέβει στήν καταδικαστική της ἀπόφαση, βασιζομένη προφανῶς στήν ὀρθόδοξη θεολογική ἀποψη τοῦ Ὁμολογητῆ Μάξιμου, ἡ ὁποία εἶχε ζητηθεῖ ἀπό τό ἰσχυρό πρόσωπο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, τόν πρεσβύτερο Μαρίνο¹⁴.

(α) Ἡ πρὸς Μαρίνον Ἐπιστολή καί τά συναφῆ πρὸς αὐτήν ζητήματα.

Πρὸς τόν πρεσβύτερο Μαρίνο, ἐξ ὧν γνωρίζουμε, ὁ Ὁμολογητῆς Μάξιμος ἀπέστειλε τήν 20ῆ Ἐπιστολή καί ἕξ ἐν συνόλω θεολογικές καί ἀντιρρητικές πραγματείες, ὅπως αὐτές δημοσιεύονται στήν Ἑλληνική Πατρολογία τοῦ Migne (τόμος 91). Ἡ 20ῆ Ἐπιστολή ἀπευθύνεται πρὸς τό μοναχό Μαρίνο, ὁ δὲ χαρακτήρας καί τό περιεχόμενό της εἶναι μοναχικῆς πνευματικότητας, ἀνεξάρτητης ἀπό τά θεολογικά ζητήματα, τά ὁποία συζητοῦνται στίς θεολογικές καί ἀντιρρητικές πραγματείες. Τό ὄλο πνεῦμα, μέ τό ὁποῖο ἀπευθύνεται ὁ Ὁμολογητῆς Μάξιμος πρὸς τό μοναχό Μαρίνο, ἐπιτρέπει νά ὑποθέσουμε βεβαίως ὅτι, ὅταν ὁ ἅγιος Μάξιμος ἔγραφε τήν Ἐπιστολή, βρισκόταν ἀκόμη στή μονή τῆς Κυζίκου, ἥτοι πρῖν ἀπό τό 628, καί τηροῦσε τήν ἀρετή τῆς ὑπακοῆς, κατὰ τίς μοναχικές διατάξεις, στόν ἡγούμενο καί πνευματικό πατέρα τῆς μονῆς. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ μοναχός Μαρίνος ὑπέβαλε μέ ἐπιστολή του ὀρισμένες ἐρωτήσεις σχετικές μέ τή μοναχική ζωὴ πρὸς τό μοναχό Μάξιμο, ὁ ὁποῖος, γιά λόγους ταπεινότητος καί ὑπακοῆς, ζήτησε προφανῶς τήν ἀδεια τοῦ ἡγουμένου γιά νά ἀπαντήσῃ. Ὁ Μάξιμος γράφει στήν Ἐπιστολή του ὅτι δέν ἐπιθυμοῦσε νά ἀναλάβῃ μία τέτοια εὐθύνη πνευματικοῦ συμβούλου: "Ἐγὼ μὲν οὖν, ὡς εἶπον, ταῦτα καί εἰδὼς καί φοβούμενος, τήν περί τό λέγειν τε καί γράφειν τούς θεῖους λόγους προθυμίαν ἀπεσεισάμην, ὧν οὐκ ἔχω τήν ἐργασίαν, διακενῆς τούς ἐπαίνους παρά τῶν ἀκουόντων κομιζέσθαι μεγίστην ἀδικίαν εἶναι κρίνων, καί ζημίαν ὀλέθριον. Ἐπειδὴ δὲ νενηκῆ μου τῆς σιωπῆς τήν ψῆφον ταῖς πολλαῖς τῶν θεῶν ἐπωδαῖς λογισμῶν, ὁ πολὺς τήν φρόνησιν, καί πάντα μοι τίμιος ὁ ὀσιώτατος ἡγούμενος, ὃν οὐκ ἠδυνήθην ἀπώσασθαι διὰ τήν ἐμπρέπουσαν αὐτῷ κατὰ θεῖαν σύνεσιν τῶν ἀρετῶν ἀλλονῆν καί ταύτην ἐβιάσατό με χαράξει τήν μετρίανσλλαβὴν πρὸς τήν σὴν θεοσεβείαν, μέρη τινὰ τῶν κατὰ Θεὸν σου κατορθωμάτων ἀφηγησάμενος, καί ὠφελήσας τά μέγιστα· δεῖν ᾧθῃν ἐκεῖνα κατ' ἐπιτομήν εἰπεῖν, ὅσα σοὶ τε κάμοι, καί πᾶσι τοῖς ἀκούειν ἐθέλουσι συμφέρον ἐστὶ καί σωτήριο"¹⁵. Ἴσως ἀπὸ τῆ μαρτυρία αὐτῆ ὁ

14) Βλ. Opuscula Theologica et Polemica I. PG 91, 12AB: Ἐντεῦθεν σοι τῆ κατορθώσει τῶν ἀρετῶν, ἢ τῶν θεῶν συνήφθη τῶν δογμάτων κατάληψις τῷ τε πλήθει τῆς γνώσεως, καί τῆ δυνάμει συνεχόμενη τῆς ἀποδείξεως καθ' ἣν, τό πρὸς τινῶν οὐκ ἠκριβωμένως περί θελημάτων προταθὲν διαγνοῦς, καί παρωσάμενος, ταυτὸν ἀλλήλοις εἶναι φαιμένων θέλημα καί βούλησιν, καί βουλῆν, καί προαίρεσιν καί γνώμην· ἐξουσίαν τε καί δόξαν καί φρόνησιν, μόνους ἀλλήλων, διαφέροντα τοῖς ὀνόμασι· τοῦ τε Θεοῦ καί τῶν ἁγίων ἐν θέλημα γενήσεσθαι· καί διὰ τοῦτο βεβαιουμένων τὸν Χριστὸν ἐν θέλημα προαιρετικῶν ἔχειν καί διατεινομένων· οὐκ ἠρκέσθης σαυτῷ πρὸς τήν τοῦ καλῶς κριθέντος βεβαίωσιν, διὰ τήν σύντροπον πτωχείαν τοῦ πνεύματος· ἀλλὰ καμὲ τὸν ἰδιωτικῶν συντετραμμένον σύμψηφον λαβεῖν τῶν ἐγνωσμένων σοι καλῶς κατηξίωσας. Ὅπερ ποιήσων ἦκω· κἂν προπετές τῷ τῆς εὐπειθείας μισθῷ νενικημένος".

15) PG 91, 597CD.

Polycarp Sherwood χρονολογεῖ τήν Ἐπιστολή μεταξύ 628-30. Ἐάν, ὅμως, ὁ Ὁμολογητῆς Μάξιμος ἐγκατέλειψε τή μονή Κυζίκου πρῖν ἀπό τό 628, ἴσως δὲ τό 626, ὅπως δέχονται σύγχρονοι μελετητές¹⁶, λόγω τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων, τότε ἡ Ἐπιστολή εἶχε γραφῆ πρὸ τῆς ἡμερομηνίας αὐτῆς.

Ἐν τούτοις, γεννᾶται τό ἐρώτημα, πῶς ὁ μοναχός Μαρίνος ἀπὸ τήν Κύπρο ἀπευθύνεται πρὸς τό μοναχό Μάξιμο στήν Κύζικο γιά νά ζητήσῃ πνευματικές συμβουλές, ἀργότερα δὲ θεολογικές γνωματεύσεις ἐπὶ μειζόνων θεολογικῶν καί ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων. Τό γεγονός αὐτό μᾶς ἐπιτρέπει νά συζητήσουμε διάφορες ὑποθέσεις. Ὅπως εἶναι γνωστό, τό ἔτος 691 πολλοὶ κάτοικοι τῆς Κύπρου μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη καί τῆς ὑπόλοιπης Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας μετανάστευσαν στή βυζαντινὴ ἐπαρχία τοῦ Ἑλλησπόντου γιά νά σωθοῦν ἀπὸ τίς ἐκδικητικῆς κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ Αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ ἐπιθέσεις τῶν Ἀράβων. Ὑπὸ τῆ δικαιοδοσία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τότε καί τόν τίτλο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου "Νέας Ἰουστινιανῆς"¹⁷, εἶχε ὑπαχθεῖ καί ἡ Κύζικος, "τοῦ τῆς Κυζικηνῶν πόλεως ἐπισκόπου ὑποκειμένου τῷ προέδρῳ τῆς εἰρημένης Ἰουστινιανουπόλεως"¹⁸. Βεβαίως, ἡ μετοικεσία αὐτῆ χρονο-

16) Βλ. Alain RIOU, Le monde et l' Eglise selon Maxime le Confesseur. Théologie Historique 22. Ed. Beauchesne, Paris 1973.

17) Διάφορες πηγές ἀναφέρουν, ὅτι ἡ εὐνοία τοῦ Αὐτοκράτορα Ἰουστινιανοῦ πρὸς τόν Ἀρχιεπίσκοπο καί τοὺς φυγάδες κατοίκους τῆς Κύπρου ὀφειλόταν στόν ἰδιώτερο δεσμό, τόν ὁποῖο εἶχε μέ τή Νῆσο. Κατὰ τίς πηγές αὐτές, ἡ Αὐτοκράτειρα Θεοδώρα καταγόταν ἀπὸ τήν Κύπρο. Ἄλλες μάλιστα πηγές ἰσχυρίζονται, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανός καταγόταν ἀπὸ τήν Κύπρο. Οἱ πληροφορίες, ὅμως, αὐτές ἐλέγχονται ὡς ἀνακριβεῖς. Βλ. John HACKETT, Ἱστορία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου (Μετὰφρ. Χ. Παπαϊωάννου), Ἀθῆναι 1923, τόμ. Α', σελ. 66-69.

18) Κανόνας 36 τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου: "Τοῦ ἀδελφοῦ καί συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ τῆς Κυπρίων νήσου προέδρου, ἄμα τῷ οικίῳ λαῷ, ἐπὶ τήν Ἑλλησπόντιον ἐπαρχίαν, διὰ τε τό τῆς βαρβαρικῆς ἐφόδου, διὰ τε τό τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερωθῆναι δουλείας, καί καθαρῶς τοῖς σκήπτρους τοῦ χριστιανικωτάτου κράτους ὑποταγῆναι, τῆς εἰρημένης ματαναστάσεως νήσου, προνοίᾳ τοῦ Φιλανθρώπου Θεοῦ, καί μόχθῳ τοῦ φιλοχριστοῦ, καί εὐσεβοῦς ἡμῶν Βασιλέως, συνορῶμεν, ὥστε ἀκαινοτόμητα διαφυλαχθῆναι τά παρά τῶν ἐν Ἐφέσῳ τό πρότερον συνελθόντων Θεοφύρων Πατέρων τῷ θρόνῳ τοῦ προγεγραμμένου ἀνδρός παρασχεθέντα προνόμια, ὥστε τήν νέαν Ἰουστινιανουπόλιν τό δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καί τόν ἐπ' αὐτῆ καθιστάμενον θεοφιλέστατον Ἐπίσκοπον, πάντων προεδρεύειν τῶν τῆς Ἑλλησποντίων ἐπαρχίας, καί ὑπὸ τῶν οικίων Ἐπισκόπων χειροτονεῖσθαι, κατὰ τήν ἀρχαίαν συνήθειαν. Τά γάρ ἐν ἐκάστη Ἐκκλησίᾳ ἔθη καί οἱ θεοφύροι ἡμῶν Πατέρες παραφυλάττεσθαι διεγνώκασι, τοῦ τῆς Κυζικηνῶν πόλεως Ἐπισκόπου ὑποκειμένου τῷ προέδρῳ τῆς εἰρημένης Ἰουστινιανουπόλεως, μὴ μῆσει τῶν λοιπῶν ἀπάντων Ἐπισκόπων, τῶν ὑπὸ τόν λεχθέντα Θεοφιλέστατον πρόεδρον Ἰωάννην, ὑφ' οὗ, χρείας καλοῦσης, καί ὁ τῆς αὐτῆς Κυζικηνῶν πόλεως Ἐπίσκοπος χειροτονήσεται". Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐξέφρασε τήν κανονικὴ συνείδηση, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, ὡς κεφαλὴ αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας, ἔπρεπε νά διατηρῆσῃ τά προνόμια τῆς Ἐκκλησίας του καί κατὰ τήν μετοικεσία του στόν Ἑλλησπόντιο. Αὐτό ἦταν κατοχυρωμένο κανονικὸ δικαίωμα, τό ὁποῖο ἴσχυε γιά ὅλες τίς ἐμπεριστατες Ἐκκλησίες (in partibus infidelium). Τό ἐξαιρετικὸ στοιχεῖο εἶναι ἡ παραχώρηση στόν Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου κανονικῆς δικαιοδοσίας σέ ὅλη τήν ἐπαρχία τοῦ Ἑλλησπόντου, ἡ ὁποία ἦταν κανονικὸ ἔδαφος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτῆ παροχὴ τοῦ 36ου κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου δέν ἦταν ἀσχετὴ πρὸς τή μετοικεσία

λογικά είναι μεταγενέστερη τῆς ὑπό συζήτηση περιόδου τῶν σχέσεων τοῦ Ὁμολογητῆ Μαξίμου μετὰ τοῦ μοναχοῦ Μαρίνου. Ὅμως, δέν πρέπει νά θεωρηθεῖ τυχαίον τό γεγονός, ὅτι οἱ μετοικήσαντες Κύπριοι μετὰ τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου ἐγκαταστάθηκαν στήν περιοχή τοῦ Ἐλλησπόντου καί τό ὅτι ἡ Κύζικος εἶχε ὑπαχθεῖ ὑπό τή δικαιοδοσίαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου "Νέας Ἰουστινιανῆς Ἰωάννη". Φαίνεται ὅτι ἡ περιοχή αὐτή, ἤδη πρῖν ἀπό τή μετοικεσία, συγκέντρωνε ἀριθμό Κυπρίων μεταναστῶν. Στήν Κύζικο προσέτι μόναζε καί ὁ Ὁμολογητής Μάξιμος. Οἱ σχέσεις, λοιπόν, τοῦ Ὁμολογητῆ Μαξίμου μέ τό μοναχό, ἀργότερα δέ πρεσβύτερο, Μαρίνο πρέπει νά τοποθετηθοῦν μέσα σέ αὐτό τό πλαίσιο, ὃ Μαρίνος ἢ νά ἐπισκέφθηκε τή μονή Κυζίκου ὅπου μόναζε ὁ ἅγιος Μάξιμος ἢ ὁ ἴδιος νά ἐγκαταβίωσε στήν ἴδια μονή τῆς Κυζίκου πρῖν μεταβεῖ στήν Κύπρο. Ἡ ἀποψη αὐτή ἐνισχύεται καί ἀπό τή στάση τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Κυζίκου, ὃ ὁποῖος γνώριζε τόν Μαρίνο καί γι' αὐτό προέτρεψε πιστικά ("ἐβιάσατό με χαράξαι...") τόν Μάξιμο νά ἀπαντήσει στά ἐρωτήματά του. Ἡ μετάβαση τοῦ Μαρίνου στήν Κύζικο πρέπει, ἴσως, νά συνδεθεῖ ἐπίσης μέ τίς θεολογικές του σπουδές στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου γνώρισε καί τόν Μάξιμο ὡς ἀρχιγραμματέα τοῦ Αὐτοκράτορα καί ἤξερε τήν πνευματική του ἐξέλιξη μέ τήν ἐνταξί του στή μονή τῆς Κυζίκου. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ Ὁμολογητής Μάξιμος ἤδη κατά τήν πρώιμη περίοδο τῆς μοναστικῆς του πολιτείας ἔχαιρε ἐκτιμήσεως γιά τήν πνευματικότητα καί τή θεολογική του κατάρτιση, ὃ δέ Μαρίνος ἀπευθύνεται στόν Μάξιμο, διατηρώντας τή βεβαιότητα ὅτι οἱ ἀπαντήσεις του θά εἶναι ὀρθόδοξες.

(β) Ἡ ταυτότητα τοῦ προσώπου μεταξὺ τοῦ μοναχοῦ, τοῦ διακόνου καί τοῦ πρεσβυτέρου Μαρίνου.

Δεύτερος κατά χρονολογική σειρά, μετὰ τήν 20ῆ Ἐπιστολή, εἶχε ἀποσταλεῖ ὁ "Τόμος δογματικός, σταλεῖς πρὸς Μαρίνον διάκονον". Ὁ Franc. Combefis¹⁹ διερωτᾶται κατά πόσον ὁ παραλήπτης τῆς 20ῆς Ἐπιστολῆς, μοναχός Μαρίνος καί ὁ διάκονος, ἀργότερα δέ πρεσβύτερος, Μαρίνος, παραλήπτης τῶν θεολογικῶν καί ἀντιρρητικῶν πραγματειῶν, εἶναι ἓνα καί τό αὐτό πρόσωπο. Ὅσον ἀφορᾷ τήν ταυτότητα τοῦ διακόνου καί τοῦ πρεσβυτέρου Μαρίνου δέν ὑπάρχει ἀμφισβήτηση ἢ διχογνωμία μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν. Δέν νομίζουμε, ὅμως, ὅτι ὑπάρχει ἰσχυρός λόγος ἀμφισβήτησεως τῆς ταυτότητας μεταξὺ τοῦ μοναχοῦ καί τοῦ διακόνου, ἀργότερα δέ πρεσβυτέρου, Μαρίνου, δεδομένων μάλιστα τῶν μαρτυριῶν ἐκ τῶν πραγματειῶν τοῦ ἁγίου Μαξίμου, οἱ ὁποῖες πείθουν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἐνός καί τοῦ αὐτοῦ προσώπου. Αὐτό ἀποδεικνύεται ἀπό ὅσα γράφει ὁ Ὁμολογητής Μάξιμος πρὸς τό διάκονο Μαρίνο στόν ἀνωτέρω δογματικό τόμο, ὃ ὁποῖος εἶναι ἡ ἑβδομη θεολογική καί ἀντιρρητική πραγματεία. Φαίνεται ὅτι ὁ Ὁμολογητής Μάξιμος γνώριζε ἐκ

στόν Ἐλλησπόντο μεγάλο μέρος τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ καί ὑποδηλώνει τήν ἐπιθυμία τῆς Συνόδου καί τοῦ Αὐτοκράτορα νά διατηρηθεῖ ἡ ἐσωτερική συνοχή του γιά νά ἐπιστρέψει στή Μεγαλόνησο, ὅταν οἱ περιστάσεις θά τό ἐπέτρεπαν.

19) PG 91, 597, ὑποσημείωση.

τῶν προτέρων τόν Μαρίνο καί ἦταν ἐνήμερος τῆς προαγωγῆς του στό διακονικό βαθμό: "Ὁὐ μᾶλλον σου τῆς πολλῆς εὐλαβείας κατεπλάγην τό κόσμιον ἢ τοῦ μεγίστου ζήλου τό ἀνδρικόν ἀπεθαύμασα, πανάγιε Θεοῦ θεράπον, καί τῶν αὐτοῦ πάνσοφε μύστα καί μυσταγωγέ μυστηρίων. Τῆ γάρ ἐξ ἀμφοῖν ἱερᾶ συμπλοκῆ, τήν ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς ἐκτίσω τελείωσιν... Κατά τοῦτον δέ, φημί, τόν ζῆλον, δλην ἔχων τήν ζέσιν τοῦ Πνεύματος, καί τό πῦρ ἐν τῇ γῆ τῆς καρδίας κτησάμενος, ὃ ἦλθεν ἐν αὐτῇ βαλεῖν, ὃ πᾶσαν ἡμῶν ἐκδαπανῶν μοχθηράν ἔξιν καί κίνησιν, φιλόγαθος φύσει καί φιλόανθρωπος λόγος..."²⁰. Τό κείμενο αὐτό συνιστᾷ ἄμεση ἀναφορά στή χειροτονία τοῦ Μαρίνου σέ διάκονο. Κατά τόν Μάξιμο, ὃ Μαρίνος, μέ τήν "ἐξ ἀμφοῖν ἱερᾶ συμπλοκῆ", δηλαδή τή μοναχική του πνευματικότητα καί τή χάρη τῆς διακονίας, συνεδύασε τό ζῆλο καί "τὴν ζέσιν τοῦ Πνεύματος", ἀρετές τίς ὁποῖες εἶχε ὡς μοναχός πρῖν ἀπό τή χειροτονία του, μέ τήν καθαρτική δύναμη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τήν ὁποία ἔλαβε μέ τή χειροτονία του σέ διάκονο. Πράγματι, ἡ ὀρολογία, τήν ὁποία χρησιμοποιοῖ ὁ ἅγιος Μάξιμος, ὑπενθυμίζει τούς λόγους ἐπικλήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τῆς εὐχῆς τῆς εἰς κληρικόν χειροτονίας. Ἡ μαρτυρία αὐτή, ἐπομένως, καθιστᾷ βέβαιη τήν ἐκ τῶν προτέρων γνωριμία μεταξὺ τοῦ Μαρίνου καί τοῦ Ὁμολογητῆ Μαξίμου, φαίνεται δέ ὅτι ὁ Μαρίνος ἐνημέρωσε τόν Μάξιμο γιά τήν προαγωγή του στό διακονικό λειτουργημα. Ὁ μοναχός, λοιπόν, ὃ διάκονος καί ὃ πρεσβύτερος Μαρίνος εἶναι ἓνα καί τό αὐτό πρόσωπο.

(γ) Θεολογικά ζητήματα τῶν πραγματειῶν.

Οἱ πρὸς Μαρίνο Θεολογικές καί ἀντιρρητικές πραγματείες τοῦ Ὁμολογητῆ Μαξίμου, κατά τήν ἐκδοση τῆς Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τοῦ Migne (τόμος 91), εἶναι οἱ ἑξῆς: Ἡ πρώτη πραγματεία, "πρὸς Μαρίνον τόν ὀσιώτατον πρεσβύτερον"²¹. Ἡ δευτέρα πραγματεία, "ἐκ τῆς περὶ ἐνεργειῶν καί θελημάτων πραγματείας, κεφαλ. ν."²². Ἡ τρίτη πραγματεία, ὑπό τόν τίτλο "ἐκ τῆς αὐτῆς πραγματείας, κεφαλ. να."²³. Ἡ ἑβδομη πραγματεία, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἀνωτέρω σχολιασθεῖσα, ὑπό τόν τίτλο: "Τόμος δογματικός σταλεῖς ἐν Κύπρω πρὸς Μαρίνον διάκονον"²⁴. Ἡ δέκατη πραγματεία, ἡ ὁποία φέρει τόν τίτλο: "Ἰσον ἐπιστολῆς πρὸς τόν κύριον Μαρίνον τόν πρεσβύτερον τῆς Κύπρου"²⁵. Ἡ δέκατη ἑβδομη, ἡ ὁποία φέρει τόν τίτλο: "Μαξίμου μοναχοῦ πρὸς Μαρίνον πρεσβύτερον. Ἐπίλυσις τῶν προτεταγμένων ἀποριῶν ὑπό Θεοδώρου διακόνου καί ρήτορος"²⁶. Τέλος δέ ἡ δέκατη ὄγδοη πραγματεία, ἡ ὁποία φέρει τόν τίτλο: "Τόμος δογματικός πρὸς Μαρίνον πρεσβύτερον"²⁷.

20) PG 91, 69BC.

21) PG 91, 9-37.

22) PG 91, 40-45.

23) PG 91, 45-56.

24) PG 91, 69-89.

25) PG 91, 133-137.

26) PG 91, 217-228.

27) PG 91, 228-245.

Ἡ ἕβδομη θεολογική καὶ ἀντιρρητική πραγματεία, ὅπως ἔχει λεχθεῖ, ἐπιτελεῖται χρονολογικὰ τῆς 20ῆς Ἐπιστολῆς, προηγείται δὲ τῶν ἄλλων θεολογικῶν καὶ ἀντιρρητικῶν πραγματειῶν. Στὴν πραγματεία αὕτη ὁ Ὁμολογητὴς Μάξιμος διαπραγματεύεται τὸν τρόπο ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων ἐν Χριστῷ, ὁ ὁποῖος, "τέλειος κατὰ φύσιν ὑπάρχων Θεός, τέλειος κατὰ θέλησιν ἄνθρωπος γέγονε, σάρκα τὴν ἡμῶν ὁμοούσιον ἐκ τῆς ἁγίας Θεομήτορος Ἀειπαρθένου κατ' ἀλήθειαν προσλαβὼν, λογικῶς τε καὶ νοερῶς ἐμψυχωμένην, καὶ καθ' ὑπόστασιν ἐαυτῷ κυρίως ἀδιασπάστως ἐνώσας, εἰς τε μετ' αὐτῆς ὑπάρχει καθὰ καὶ πρότερον· πλὴν οὐκ ἀσύνθετος τὴν ὑπόστασιν· εἰ καὶ τὴν φύσιν ἀπλοῦς· ἅτε διαμείνας Θεός καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος· καὶ αὐθις διπλοῦς ὡς γενόμενος σάρξ"²⁸. Ἡ προβληματική τῆς πραγματείας εἶναι ἡ ἴδια μέ ἐκείνη τῆς ἑκτης πραγματείας²⁹, γι' αὐτὸ καὶ χρονολογοῦνται τὴν ἴδια περίοδο³⁰.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸ πρόβλημα τῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων στὸν Χριστὸ εἶναι τὸ ζήτημα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο ἐμπεριέχει τὸν ὅλο προβληματισμὸ τῶν μονοφυσικῶν ἐριδῶν, ἀπὸ δὲ τὴν ἀπάντησιν στὸ πρόβλημα αὐτὸ ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἀντιμετώπισις τῆς ἄλλης ὄψεως τοῦ ζητήματος, ἐκείνης δηλαδὴ τῶν δύο φύσεων καὶ τῶν δύο ἐνεργειῶν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ὀρθόδοξη προσέγγισις τοῦ ἁγίου Μαξίμου ἀπαντᾷ στὶς διαφορὰς ὄψεις τοῦ ζητήματος: (α) Στὸν Χριστὸ ἐνώθησαν δύο τέλειες φύσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρώπινη. (β) Ὁ τρόπος τῆς ἐνώσεως τῶν δύο τελείων φύσεων εἶναι "ὑποστατικὸς". Ἡ θεία, δηλαδὴ, φύσις προσέλαβε τὴν τέλεια ἀνθρώπινη φύσιν, ἡ ὁποία ἐνώθηκε ὄχι μὲ τὴ θεία φύσιν ἀλλὰ μὲ τὴν ὑπόστασιν τῆς θείας φύσεως. (γ) Οἱ δύο φύσεις διατηροῦν τίς φυσικὰς ἰδιότητές τους, δηλαδὴ τὰ θελήματα καὶ τίς ἐνεργεῖες, ἔχουν δὲ ὡς τρόπο ἐξωτερικῆς ἐκδηλώσεως τῶν φυσικῶν αὐτῶν ἰδιωμάτων τὴ θεία ὑπόστασις τοῦ Λόγου, μὲ τὴν ὁποία εἶναι ἐνωμένη καὶ ἡ ἀνθρώπινη φύσις τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Ὁμολογητὴς Μάξιμος ἀποκαλεῖ ἐδῶ, ἀλλὰ καὶ γενικὰ σὲ ὅλο τὸ συγγραφικὸ του ἔργο, τὴν ὑπόστασιν τοῦ Χριστοῦ "σύνθετον". Εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο εἰσέρχεται καὶ ὁ θεολογικὸς ὁρος τοῦ "ἐνωπύστατον", γιὰ νὰ καθορίσῃ τὸν τρόπο ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ, "ἀσυνγύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαίρετως καὶ ἀχωρίστως", κατὰ τὸν ὄρο τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Στὴν πρώτη θεολογική καὶ ἀντιρρητική πραγματεία ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀναλύει τίς ἐννοιες τῶν χριστολογικῶν ὄρων **φυσικὸν θέλημα ἢ θέλησις, βούλησις, βουλή, προαιρέσις, γνώμη, ἐξουσία, δόξα, φρόνησις ἢ φρόνημα**, οἱ ὁποῖοι κατέστησαν τὸ ἀντικείμενο τῶν συζητήσεων κατὰ τίς μονοθελητικὰ καὶ μονοενεργητικὰς ἐριδες. Συμπερασματικὰ, ὁ Ὁμολογητὴς Μάξιμος γράφει: "Οὐκοῦν ἡ προαιρέσις προσλαβοῦσα τὴν ἐπὶ τῆς ἐφ' ἡμῖν

28) Opuscula Theologica et Polemica 7. PG 91, 73B.

29) PG 91, 65-69.

30) Βλ. Polycarp SHERWOOD, An Annotated Date-List of the Works of Maximus the Confessor (Studia Anselmiana 30), Roma 1952. Ἐκτενὴ ἀνάλυσις τοῦ ζητήματος τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων βλ. Vasilios KARAYIANNIS, Archim.: Essence et Energie, pp. 212-249.

ὁρμὴν τε καὶ χρῆσιν, πέρας τῆς κατ' ὄρεξιν ἡμῖν λογικῆς ὑπάρχει κινήσεως. Τὸ γὰρ φύσει λογικόν, δύναμιν ἔχον φυσικὴν τὴν λογικὴν ὄρεξιν, ἦν καὶ θέλησιν τῆς νοερᾶς καλοῦσαι ψυχῆς· ὀρέγεται καὶ λογίζεται· καὶ λογισάμενον βούλεται. Βούλησιν γὰρ εἶναι φασιν, οὐ τὴν ἀπλῶς φυσικὴν, ἀλλὰ τὴν ποιάν· τουτέστι, τὴν περὶ τινος θέλησιν· καὶ βουλόμενον ζητεῖ· καὶ ζητοῦν σκέπτεται καὶ σκεπτόμενον βουλεύεται· καὶ βουλευόμενον κρίνει· καὶ κρίνον προαιρεῖται· καὶ προαιρούμενον ὁρμᾷ· καὶ ὁρμῶν κέχρηται· καὶ χρώμενον παύεται τῆς ὀρεκτικῆς ἐπ' ἐκεῖνο κινήσεως"³¹. Μὲ τὴν ἐξέτασιν τῶν ὄρων αὐτῶν ἀποδεικνύεται ἡ οὐσιώδης ἐννοιολογικὴ διαφορὰ τοὺς ἐναντι ὄσων θεωροῦσαν "μόνον ἀλλήλων, διαφέροντα τοῖς ὀνόμασι"³². Οἱ συζητούμενοι ὄροι εἶναι φορητοί μετὰ χριστολογικὸ περιεχόμενο, διότι ὁ σκοπὸς στὸν ὁποῖο ἀποβλέπουν εἶναι ἡ ἀπόδειξις ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε δύο φυσικὰ θελήματα καὶ δύο φυσικὰς ἐνεργεῖες. Ὁ Ὁμολογητὴς Μάξιμος ὑπερβαίνει ἐν πολλοῖς τὸν Ἀριστοτέλη στὴ διεξοδικὴ ἀνάλυσις τῶν ὄρων θέλημα, δύναμις καὶ ἐνέργεια, οἱ ὁποῖες ἐξετάζονται ὡς συστατικὰς δυνάμεις τῆς οὐσίας τῶν ὄντων, ἡ δὲ ἀπουσία τοὺς δηλώνει τὴν ἀνυπαρξία τῆς οὐσίας. Τὸ θέλημα καὶ ἡ ἐνέργεια εἶναι δυνάμεις ἀποκαλυπτικὰς τῆς ὑπάρξεως τῆς οὐσίας, οὐσία δὲ στερουμένη τῶν συστατικῶν αὐτῆς δυνάμεων δὲν δύναται νὰ ὑπάρχει. Ἐπομένως, οἱ δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, γιὰ νὰ εἶναι τέλειες καὶ νὰ ὑπάρχουν στὸν Χριστὸ ἐνωμένες "ὑποστατικὰ", ἔχουν ἀπαραιτήτως τὰ οὐσιώδη θελήματα καὶ τίς οὐσιώδεις ἐνεργεῖες. Ὁ ἅγιος Μαξίμος ἀπέβλεπε στὸ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἐφ' ὅσον τὸ θέλημα καὶ ἡ ἐνέργεια εἶναι φυσικὰ καὶ ὄχι ὑποστατικὰ ἢ προσωπικὰ ἰδιώματα, ὅπως ἰσχυρίζονταν οἱ Μονοθελητὲς καὶ οἱ Μονοενεργητὲς, ἄρα καὶ μετὰ τὴν ὑποστατικὴν ἐνωσιν τῶν δύο φύσεων διατηροῦνται τὰ φυσικὰ ἰδιώματα καὶ ἐκδηλοῦνται διὰ τῆς θείας ὑποστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

Βεβαίως, τὸ πρόβλημα δὲν ἐξαντλεῖται μόνο στὴν ἀσύγχυτη, ἀδιαίρετη, ἄτρεπτη καὶ ἀναλλοίωτη ἐνωσιν τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ, καθὼς καὶ στὴ σχέση μετὰξὺ τῶν δύο φυσικῶν θελημάτων καὶ τῶν δύο φυσικῶν ἐνεργειῶν στὸν Χριστὸ³³, ἀλλὰ ἐμπεριλαμβάνει καὶ τὴν ἐσχατολογικὴν ἐνωσιν τῶν θεωθέντων μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλωστε, ὁ Χριστὸς ἐγένετο ἄνθρωπος γιὰ νὰ θεωθεῖ ὁ ἄνθρωπος. Γιὰ τὸν Ὁμολογητὴ Μάξιμο, ἀφ' ἐνός μὲν μετὰξὺ τῶν φυσικῶν, τόσο δηλαδὴ τῆς οὐσίας, ὅσο καὶ τῶν φυσικῶν ἰδιωμάτων τῶν ὄντολογικῶν διακεκριμένων ὄντων, δὲν ὑπάρχει ἀντίθεση, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ φυσικὰ ἰδιώματα δύο ὄντολογικῶν διακεκριμένων οὐσιῶν, ὡς εἶναι ἡ θεία καὶ ἀκτιστὴ οὐσία καὶ ἡ κτιστὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, δὲν δύναται νὰ ἀφομοιωθοῦν καὶ νὰ παραγάγουν ἓνα σύνθετο ἀποτελεσμα. Ἡ ὄντολογικὴ αὕτη ἀρχὴ ἰσχύει τόσο γιὰ τὴν ἐνωσιν στὸν Χριστὸ τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅσο καὶ γιὰ τὴν κατὰ χάριν ἐνωσιν τῶν θεουμένων μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ, ὁμοῦ, καὶ ὁ Θεὸς καὶ οἱ θεωθέντες ἅγιοι **θέλουν** τὴ σωτηρία, νομίζεται ὅτι τὸ θεῖο θέλημα καὶ τὸ

31) Opuscula Theologica et Polemica 1. PG 91, 21D-24A.

32) Ὁπου ἀνωτέρω, 12B.

33) Βλ. Opuscula Theologica et Polemica 6 καὶ 7. PG 91, 65-89.

θέλημα τῶν θεωθέντων εἶναι ἓνα καί τό αὐτό. Ἡ ἐντύπωση αὐτή εἶναι ἐσφαλμένη, ἐπειδή ἀπλῶς αἱρεται τό γνωμικό θέλημα τοῦ ἀνθρώπου, τό ὁποῖο λόγω τῆς πτώσεως ἀντιτίθεται στό θεῖο θέλημα, ὁ δέ ἀνθρώπος κατά τή φύση θέλει ὅ,τι καί τό θεῖον θέλημα. "Εἰ γάρ τοῦ μέν Θεοῦ τό θέλημα φύσει σωστικόν, τό δέ τῶν ἀνθρώπων φύσει σωζόμενον, ταυτὸν οὐκ ἂν εἴη ποτέ τό φύσει σῶζον, καί τό φύσει σωζόμενον κἄν εἰς ἀμφοτέρων σκοπός, ἡ σωτηρία τῶν ὄλων καθέστηκεν ὑπό μέν τοῦ Θεοῦ προβεβλημένη ὑπό δέ τῶν ἁγίων προηρημένη"³⁴.

Ἡ δευτέρα θεολογική καί ἀντιρρητική πραγματεία στρέφεται κατά τῆς θεολογίας τοῦ Σεβήρου. Ὁ Ὁμολογητής Μάξιμος προβαίνει σέ παράλληλη ἐξέταση τῆς θεολογίας τοῦ Νεστορίου καί τοῦ Σεβήρου καί ὑπογραμμίζει ὅτι: "Ὁ μέν, τήν τῶν γνωμικῶν ποιότητων ἔνωσιν εἰς τήν τῶν φύσει πραγμάτων ἐφεῦρε διαίρεσιν· ὁ δέ, τοῦναντίον, τήν τῶν φυσικῶν ποιότητων διαφοράν, εἰς τήν τῶν πραγμάτων ἐπενόησε σύγχυσιν"³⁵. Ἡ ἀδυναμία τῆς θεολογικῆς σκέψεως τοῦ Σεβήρου συνίσταται στήν κατανόηση ἀφ' ἑνός μέν τῆς ὑπάρξεως τῶν δύο φύσεων, τῶν δύο θελημάτων καί τῶν δύο ἐνεργειῶν στόν Χριστό, ἀφ' ἑτέρου δέ στή διατήρηση τοῦ ἑνός προσώπου τοῦ Χριστοῦ καί τῆς μὴ διαιρέσεως αὐτοῦ σέ "δύο" Χριστούς. Ὁ Ὁμολογητής Μάξιμος στήν ἐπόμενη τρίτη θεολογική καί ἀντιρρητική πραγματεία³⁶ δίδει τήν ὀρθόδοξη ἀπάντηση στηριζόμενος στή θεολογία τῶν προηγούμενων Πατέρων: "Ὁὐ γάρ εἶπον οἱ θεσπέσιοι πατέρες ἐπί Χριστοῦ ποσότητα γνωμικῶν θελημάτων, ἀλλά φυσικῶν· τοὺς οὐσιώδεις τε καί φυσικούς τῶν ἐνωθέντων νόμους τε καί λόγους, θελήματα καλῶς προσαγορεύσαντες"³⁷. Ἡ ὑποστατική ἔνωση τῶν ἐν Χριστῷ φύσεων συνιστᾷ τήν ὀρθόδοξη θεολογική ἀπάντηση στό ἐρώτημα τοῦ τρόπου τῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων, οἱ ὁποῖες διατήρησαν ἀναλλοίωτα τά φυσικά τῶν ἰδιώματα. Τή λύση αὐτή τοῦ χριστολογικοῦ ζητήματος ὑπό τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἡ ὀρθόδοξη θεολογία τήν ὀφείλει ἐν πολλοῖς στή θεολογική δεινότητα τοῦ ἁγίου Μαξίμου, ὁ ὁποῖος συνέδεσε τό φυσικό θέλημα καί τή φυσική ἐνέργεια μέ τή θεία οὐσία (φύση), τόν δέ τρόπο τοῦ θέλειν καί τοῦ ἐνεργεῖν μέ τήν ὑπόσταση. "Θέλημα γάρ ἐστὶ φυσικόν, δύναμις τοῦ κατά φύσιν ὄντος ὀρεκτική, καί τῶν οὐσιωδῶς τῇ φύσει προσόντων, συνεκτική πάντων ἰδιωμάτων· καθ' ἣν αἰεὶ τῷ φύσει θελητικῷ, τό πεφυκέναι θέλειν, ἐμπέφυκεν· Ὁὐ ταυτὸν δέ τό πεφυκέναι θέλειν, καί θέλειν· ὡς οὐδέ τό πεφυκέναι λαλεῖν, καί λαλεῖν. Πέφυκε μέν γάρ αἰεὶ τό λαλητικόν, λαλεῖ δέ οὐκ αἰεὶ· ἐπειδή τό μέν οὐσίας ἐστὶ λόγω φύσεως συνεχόμενον· τό δέ βουλῆς, τῇ τοῦ λαλοῦντος γνώμη τυπούμενον· ὡστε φύσεως μέν τό αἰεὶ πεφυκέναι λαλεῖν ὑποστάσεως δέ, τό πῶς λαλεῖν ὡσπερ καί τό πεφυκέναι θέλειν καί θέλειν"³⁸. Ἡ θεολογία αὐτή τοῦ Ὁμολογητῆ Μαξίμου ἔδωσε ἀφ' ἑνός μέν τή λύση στό χριστολογικό ζήτημα, ὅπως

34) Opuscula Theologica et Polemica 1. PG 91, 25B.

35) Opuscula Theologica et Polemica 2. PG 91, 44A.

36) PG 91, 45-56.

37) Opuscula Theologica et Polemica 3. PG 91, 45C.

38) Ὁπου ἄνωτέρω, PG 91, 45D-48A.

τοῦτο ἐγέθη ἀπό τοὺς Μονοθελητές καί Μονοενεργήτες, ἀφ' ἑτέρου δέ κατέστη ἡ βάση τῆς θεολογίας τῆς ὀντολογικῆς διακρίσεως τῆς θείας οὐσίας καί τῶν θεῶν ἐνεργειῶν³⁹. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου εἶχε κατ' αὐτό τόν τρόπο σύμβουλο τῶν συνοδικῶν τῆς ἀποφάσεων τῆν ὀρθόδοξη θεολογία τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητῆ διὰ τῶν πραγματειῶν τίς ὁποῖες ἀπέστειλε πρὸς τόν πρεσβύτερο Μαρίνο.

Συναφῆ εἶναι καί τά θέματα τά ἐξεταζόμενα στίς πραγματείες δέκατη, δέκατη ἔβδομη καί δέκατη ὄγδοη. Ὅσον ἀφορᾷ τῇ δέκατη πραγματεία θά γίνει ἐκτενέστερος λόγος στή συνέχεια. Ἡ δέκατη ἔβδομη πραγματεία ἀπαντᾷ σέ δύο "ἀπορίες" τοῦ μονοθελήτη διακόνου Θεοδώρου Βυζαντίου τοῦ ρήτορος. Ὁ Ὁμολογητής Μάξιμος γνωρίζει στόν Μαρίνο ὅτι οἱ "πεύσεις... οὐ μᾶλλον τό εὐλογον ἔχουσι τῆς ἀπορίας, ἢ τό παράλογον ἐνδείκνυνται τῆς ἀπορίας"⁴⁰. Διὰ τῆς πρώτης ἀπορίας, ὁ διάκονος Θεόδωρος θέτει ὡς βάση συζητήσεως ἓνα ἐσφαλμένο ἀξιωμα, ὅτι δηλαδή "κατ' αὐτόν τῷ θελήματι λόγον, καί τήν ἄγνοιαν κατηγορήσαν οἱ πατέρες ἐπί Χριστοῦ"⁴¹. Ἡ ἐσφαλμένη καί μᾶλλον ἠθελμένη αὐτή βάση συζητήσεως ἀπέβλεπε ὡστε νά κατηγορήσει τοὺς ὀρθοδόξους ὅτι, ἐφ' ὅσον θεωροῦν τό θέλημα φυσικόν καί ὄχι ἐπίκτητον, ἄρα διδάσκουν ὅτι ὁ Χριστός εἶχε ἐπίσης ὡς φυσική ἰδιότητα καί τήν ἄγνοια. Οἱ ὀρθόδοξοι ἐπομένως ἐμπίπτουν στήν αἵρεση τῶν Ἀγνοητῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἤδη καταδικασθεῖ ὡς αἱρετικοί. Ἡ δευτέρα ἀπορία συνιστᾷ ἐπίσης κατηγορία ἐναντίον τῶν ὀρθοδόξων ὅτι καινοτομοῦν ἐναντι τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, διότι, κατά τήν ἀποψη τῶν Μονοθελητῶν, οἱ Πατέρες δέν διδάσκουν φυσικό θέλημα ἐπί τοῦ Χριστοῦ. Πράγματι, ἀποτελεῖ ἀνθερσία ἡ γνώμη τῶν Μονοθελητῶν ὅτι τό θέλημα καί ἡ ἄγνοια συνεξετάζονται κατά τόν αὐτό λόγο ὑπό τῶν Πατέρων, διότι, κατά τήν εὐφυῆ ἀνατροπῆ τῆς μονοθελητικῆς αὐτῆς γνώμης ὑπό τοῦ ἁγίου Μαξίμου, "ἢ οὕτω δ' ἂν ἄγνοιας καί θελήματος ὁ αὐτός ἔσται λόγος, εἰς ταυτὸν ἄγων ἀλλήλοις τά πάντα κυρίως ἀσύμβατα· εἴπερ ἢ μέν, τήν τοῦ ὄντος ἀναίρεσιν· τό δέ, τήν τοῦ ὄντος θέσιν παρίστησιν, ὁ δὲ προδήλως ἀμήχανον, ὡς οὐδέ τό παράπαν ἀλλήλαις ἕξις ὑπάρχει καί στερήσις"⁴². Στή συνέχεια ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ Πατέρες δέν συνεξετάζουν ὑπό τόν αὐτόν λόγον τό θέλημα καί τήν ἄγνοια, παρατίθενται δέ τά ἐπιχειρήματα καί τῆς ἀπό ἄλλα σημεῖα γνωστῆς χριστολογικῆς διδασκαλίας τοῦ Ὁμολογητῆ Μαξίμου, πρὸς ἀπόδειξη ὅτι τό θέλημα συγκαταλέγεται μεταξύ τῶν "φυσικῶν προσόντων" τῆς φύσεως καί δέν εἶναι ἐπίκτητον προσόν. Ἀναφορικά πρὸς τήν κατηγορία τῆς καινοτομίας κατά τῶν ὀρθοδόξων, οἱ ὁποῖοι περιλαμβάνουν τό θέλημα μεταξύ τῶν "φυσικῶν προσόντων", ὁ Ὁμολογητής Μάξιμος ἀφ' ἑνός μέν ἀναφέρει συντόμως πατερικές γνώμες γιά νά ἀποδείξει, ὅτι "ἡμεῖς μέν οὖν ἐντεῦθεν οὐ λέξεις καινοτομοῦμεν, ...ἀλλά πατρικάς

39) Βλ. Vasilios KARAYIANNIS, Archim.: Essence et Energie, pp. 170-211.

40) Opuscula Theologica et Polemica 17. PG 91, 217B.

41) Ibid, 216B.

42) Ibid, 217BC.

ὁμολογοῦμεν φωνάς⁴³, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποδεικνύει ἐκ νέου διὰ θεολογικῶν ἐπιχειρημάτων, ὅτι τὸ θέλημα εἶναι πράγματι φυσικό καὶ ὄχι ἐπίκτητο.

Εἶναι χαρακτηριστικό τῆς περιόδου αὐτῆς τῶν μονοθελητικῶν καὶ μονοενεργητικῶν ἐρίδων, ὅπως ἄλλωστε καὶ κάθε ἄλλης περιόδου, κατὰ τὴν ὁποία, πρὸς καθορισμὸν εἴτε τοῦ τριαδολογικοῦ εἴτε τοῦ χριστολογικοῦ εἴτε τοῦ πνευματολογικοῦ δόγματος, πατερικά κείμενα θεολογικοῦ περιεχομένου καὶ ἐνδιαφέροντος τοῦ ὑπὸ ἐκείνῳ συζητήθη θέματος, δημιουργοῦσαν δυσκολίες ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὑπῆρχε κάποια λεκτικὴ ἢ θεολογικὴ ἀσάφεια, προσφέρονταν δὲ γιὰ παρερμηνεῖς καὶ παρεξηγήσεις. Ἡ δέκατη ὄγδοη θεολογικὴ καὶ ἀντιρρητικὴ πραγματεία διαπραγματεύεται αὐτοῦ τοῦ εἶδους κείμενα, τὰ ὁποία ἔχουν ὡς ἀντικείμενο ἀναφορᾶς τὴν δύο ἐνέργειες τοῦ Χριστοῦ. Προφανῶς, ὁ Μαρίνος ὑπέβαλε τὰ κείμενα αὐτὰ στὸν Μάξιμο καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐρμηνευτικὴν δυσκολία τους. Τὰ κείμενα αὐτὰ ἄλλωστε ἔχει ὑπ' ὄψιν τοῦ ἁγίου Μάξιμος, γιατί τὰ σχολιάζει ἐκτενῶς σὲ πολλὰ ἄλλα σημεῖα τοῦ συγγραφικοῦ τοῦ ἔργου. Τὰ ὑπὸ συζήτησιν κείμενα εἶναι ὁ κατὰ τοῦ Διαιτητοῦ λόγος τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Σαυαῖτου, ἢ ἀπὸ τὸν 36ο λόγο τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου φράση: "Παρά τοῦ ἀνθρώπου τυποῦσθαι τὸν λόγον φάσκουσιν, οὐ τοῦ κατὰ τὸν Σωτῆρα νοουμένου. Τὸ γὰρ ἐκείνου θέλειν, οὐδὲ ὑπεναντίον Θεῷ θεοθῆν ὄλον". Ἀκολούθως γίνεται ἀναφορὰ σὲ Ἐπιστολὴν τοῦ Ρώμης Ὁνωρίου πρὸς τὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Σέργιο, στήν ὁποία γίνεται λόγος περὶ ἐνός θελήματος στὸν Χριστό. Ἡ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τοῦ Ὁμολογητῆ Μαξίμου ὄλων τῶν ὑπὸ συζήτησιν κειμένων συνοψίζεται εἰς τὰ ἀκόλουθα: "Οὕτω γοῦν καὶ διὰ τὰυτα οὗτος, καὶ πᾶς ἄλλος εἴ τις ἔγκριτος καὶ θεῖος Πατήρ, ὡς ἤδη φαίνομαι γεγραφώς, μίαν ἐπὶ Χριστοῦ τὴν ἐνέργειαν καὶ δύο, τὸ μὲν τὴν ἔνωσιν ἀποσκοπῶν τῶν κατὰ φύσιν ἐνεργειῶν, ὡσπερ οὖν καὶ τῶν φύσεων· τὸ δὲ, τὴν οὐσιώδη τούτων διαφορὰν"⁴⁴. Ἡ ἴδια συλλογιστικὴ ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ δύο θελήματα.

(δ) Ἡ δέκατη πραγματεία καὶ τὸ ζήτημα τοῦ Filioque.

Ἡ δέκατη θεολογικὴ καὶ ἀντιρρητικὴ πραγματεία ἐπιγράφεται: "Ἴσον ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Κύριον Μαρίνον τὸν πρεσβύτερον τῆς Κύπρου". Ἡ Ἐπιστολὴ αὐτὴ εἶχε γραφῆ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἡρακλείου δημοσίευση τῆς "Ἐκθέσεως" (638), διότι γίνεται εὐθέως λόγος: "τὴν πᾶσαν ἐξ αὐτοῦ [τοῦ Θεοδώρου Φαράν] καὶ τῶν αὐτοῦ ρημάτων σχεδὸν τυπώσαντες τε καὶ ὑπαγορεύσαντες Ἐκθεσιν"⁴⁵. Ὁ Ὁμολογητὴς Μάξιμος φέρει τὴν γνώστης τῶν συντακτῶν καθὼς καὶ τῶν θεολογικῶν πηγῶν τῆς "Ἐκθέσεως", στίς ὁποῖες στήριξαν οἱ συντάκτες τῆς τῆς θεολογικῆς τους θέσεις, ὅπως δὲ εἴπαμε ἀνωτέρω, θεωρεῖται βέβαιο ὅτι ὁ συντάκτης εἶναι ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Σέργιος. Τὸ πρόβλημα, ἐν τούτοις, τὸ ὁποῖο παρουσιάζει ἢ παροῦσα πραγματεία εἶναι ἄλλο. Ὁ Ὁμολογητὴς

43) Ibid, 224C.

44) Opuscula Theologica et Polemica 18. PG 91, 233AB.

45) Opuscula Theologica et Polemica 10. PG 91, 136D.

Μάξιμος ἐμφανίζεται στήν πραγματεία γνώστης τῆς θεολογίας τῆς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (Filioque) ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπως διατυπώθηκε ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία. Γιὰ νὰ διατυπώσῃ, ὅμως, τὴν ἀποψήν του ἐπὶ τοῦ θεολογικοῦ αὐτοῦ προβλήματος πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι κλήθηκε ἀπὸ τὸν πρεσβύτερο Μαρίνο νὰ σχολιάσῃ τὴν θεολογία καὶ τὴν ὀρθοδοξία τῆς θεολογίας αὐτῆς, ἐπομένως δὲ καὶ ὁ Μαρίνος ὑποτίθεται ὅτι γνώριζε τὴν περί τοῦ Filioque θεολογία. Τὸ κείμενο ἄλλωστε τῆς πραγματείας αὐτῆς εἶναι τὸ μοναδικὸ μεταξὺ τῶν κειμένων τοῦ ἁγίου Μαξίμου, στὸ ὁποῖο γίνεται ἀναφορὰ στὸ ζήτημα αὐτό⁴⁶.

Ὁ Pierre Piret χαρακτηρίζει τὸ κείμενο τῆς πραγματείας ὡς "ἑλλειπές" ἀντίγραφο ἐπιστολῆς, ἢ ὁποία εἶχε σταλεῖ πρὸς Μαρίνον, πρεσβύτερον τῆς Κύπρου⁴⁷. Κατὰ τὸν Polycarp Sherwood, ἡ Ἐπιστολὴ εἶχε γραφῆ μετὰξὺ 645 καὶ 646⁴⁸. Ἐπειδὴ δὲ γίνεται λόγος περὶ τοῦ Πάπα Ρώμης, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἀναφέρεται τὸ ὄνομά του, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπιληφθεῖ τῶν δύο θεολογικῶν ζητημάτων τοῦ ὑπὸ συζήτησιν κειμένου, δηλαδή τοῦ Filioque καὶ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ, διατυπώθηκαν διάφορες ἀπόψεις ὡς πρὸς τὸ ποῖος εἶναι ὁ Πάπας αὐτός. "Ἀμέλει τοι γοῦν τῶν τοῦ νῦν ἁγιωτάτου Πάπα συνοδικῶν, οὐκ ἐν τοσοῦτοις, ὅσοις γεγράφατε, κεφαλαίους, οἱ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ἐπελάβοντο..."⁴⁹. Ὁ Polycarp Sherwood προτείνει τὸν Πάπα Θεόδωρο Α' (642-649), ἐπειδὴ τοποθετεῖ τὸ χρόνον συγγραφῆς τῆς πραγματείας τὸ 645-46⁵⁰. Μία ἄλλη ὑπόθεση προτείνει τὸν Πάπα Μαρίνο Α' (649-655)⁵¹, ὅποτε μετατίθεται κατὰ πολὺ καὶ ὁ χρόνος συγγραφῆς τοῦ κειμένου. Ἐν τούτοις, μία ἄλλη παράδοση θεωρεῖ τὸ κείμενο αὐτὸ νόθο. Κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου Φερράρας - Φλωρεντίας (1438-1439), ὁ λατίνος Ἐπίσκοπος Ρόδου Ἀνδρέας Χρυσοβέργης περιέλαβε τὸ κείμενο τῆς δέκατης θεολογικῆς καὶ ἀντιρρητικῆς πραγματείας μετὰξὺ τῶν κειμένων ἀνατολικῶν Πατέρων, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὴν ἀποψὴν τῶν δυτικῶν, διδάσκουν τὴν θεολογία τῆς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δικαιολογώντας τὴν θεολογία τοῦ Filioque τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας. Ὅμως, ὁ μεταφραστὴς τῆς Ἀνατολικῆς Ἀντιπροσωπείας Νικόλαος Σεκουνδος, ἐκ μέρους τῶν Ἀνατολικῶν Ἐπισκόπων, ἀμφισβήτησε τὴν ἀuthenticitῆτα τοῦ κειμένου. Ἡ παρέμβαση τοῦ Νικολάου Σεκουνδου εἶναι ἀρκετὰ σοβαρὴ καὶ σημαίνει ἀφ' ἐνός μὲν ὅτι ὁ ἴδιος ἢ μέλος τῆς Ἀντιπροσωπείας κατεῖχε κείμενο τῆς πραγματείας, τὸ ὁποῖο δὲν περιεῖχε τὸ ἀπόσπασμα ἐκεῖνο μὲ τὴν διδασκαλία τοῦ

46) Ἐκτενὴ ἀνάλυση τῆς πνευματολογίας τοῦ ἁγίου Μαξίμου βλ. Vasilios KARAYIANNIS, Archim.: Essence et Energie, pp. 80-87, ὅπου ἀναλύονται τὰ βασικότερα τῶν κειμένων τῆς πνευματολογίας του.

47) Le Christ et la Trinité selon saint Maxime le Confesseur (Théologie Historique 69), Paris 1983, p. 99.

48) An Annotated Date-List of the Works of Maximus the Confessor, p. 53, No 79.

49) Opuscula Theologica et Polemica 10. PG 91, 133D-136A.

50) Ὁπου ἀνωτέρω, σελ. 54.

51) Βλ. "L' instruction pastorale de l' évêché catholique de Grèce de 1973" εἰς: Quatre Fleuves, 9 juillet 1979, pp. 75-78.

Filioque, ἀφ' ἑτέρου δέ προσάπτει τὴν κατηγορία, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ κείμενα εἶχαν νοθευθεῖ ἀπὸ δυτικούς γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν περὶ Ἁγίου Πνεύματος θεολογία τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. "Γινώσκετε, πατέρες αἰδεσιμώτατοι, ὅτι τὸ μετὰ τὴν ἐπιστολὴν ἐφεξῆς ἀναγνωσθὲν οὐκ ἔστι τοῦ Μαξίμου, εἰ καὶ τοῦ πεποιηκότος τὸ ὄνομα σσιωπῆται, ἀλλ' ἔστιν ἑτέρου τινός μετὰ τὸ σχίσμα ταῦτα συγγράψαντος"⁵². Ὁ Νικόλαος Σεκουνδος ἀφ' ἑνός μὲν ἀμφισβητεῖ τὴν ἀuthεντικότητα τοῦ κειμένου, ἀφ' ἑτέρου δέ τοποθετεῖ τὴν συγγραφή του μετὰ τὸ σχίσμα. Τὸ ζήτημα, ὅπως τέθηκε στὴ Σύνοδο τῆς Φερράρας - Φλωρεντίας, εἶναι ἀρκετὰ ἐνδεικτικὸ γιὰ τὴν προέλευση τῆς νοθείας κειμένων, αὐτῆς τῆς φύσεως. Ἄλλωστε, πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι δὲν εἶναι τὸ μόνο κείμενο, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ ὀρθόδοξοι ἐξέφρασαν τὴν ἀμφισβήτησή τους ὡς πρὸς τὴν ἀuthεντικότητά του⁵³. Ὁ λατῖνος Ἐπίσκοπος Ρόδου Ἀνδρέας Χρυσοβέργης φαίνεται ὅτι εἶχε συνείδηση τῆς μὴ ἀuthεντικότητος τῶν κειμένων αὐτῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀκολούθησε τὴν ἴδια τακτική, ἢ ὅποια ἐφαρμόσθηκε ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Ἀντιπροσωπεία γιὰ ὅλα τὰ ἀμφισβητηθέντα κείμενα, δηλαδή τῆς προσπελάσεως τοῦ ζητήματος διὰ τῆς σιωπῆς. Ἡ εὐγλωττη αὐτὴ σιωπὴ δὲν ἐπιτρέπει, δυστυχῶς, σήμερα τὴ διακρίβωση τῆς πατρότητος τοῦ ἐν λόγῳ κειμένου οὔτε καὶ τῆς ἀκριβοῦς χρονολογήσεώς του, ἐκτός τῆς ἀπόψεως τοῦ Νικολάου Σεκουνδου, ὅτι εἶχε γραφεῖ μετὰ τὸ σχίσμα. Ἡ κατηγορηματικὴ διαβεβαίωση τοῦ Νικολάου Σεκουνδου ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε βασιμῶς, ἀφ' ἑνός μὲν ὅτι εἶχε ὑπ' ὄψη του κείμενο τῆς Ἐπιστολῆς χωρὶς τὴν ἀμφισβητούμενη προσθήκη, ἀφ' ἑτέρου δέ ὅτι ἕνα μέρος τοῦ κειμένου εἶναι ἀuthεντικὸ. Δυστυχῶς, τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου Φερράρας - Φλωρεντίας δὲν διέσωσαν τὴν Ἐπιστολή, ὅπως αὐτὴ ἀναγνώσθηκε ἐνώπιον τῆς Συνόδου, ἀλλὰ, σύμφωνα πρὸς τὴν παρατήρηση τοῦ Σεκουνδου, τὸ ἀμφισβητούμενο κείμενο ἀναγνώσθηκε "μετὰ τὴν ἐπιστολήν". Βέβαια ἡ παρατήρηση αὐτὴ δημιουργεῖ ὀρισμένες μορφολογικὰς δυσκολίας ὡς πρὸς τὴν προσπάθεια ἀναγνωρίσεως τοῦ ἀuthεντικοῦ ἀπὸ τὸ νόθο κείμενο, τίς ὁποῖες θὰ ἀναφέρουμε κατωτέρω. Ἀμφιβολίες ὡς πρὸς τὴν ἀuthεντικότητά τοῦ κειμένου διατύπωσε ἐπίσης καὶ ὁ Franc. Combefis στὴν ἐκδοση τοῦ κειμένου στὴν Ἑλληνικὴ Πατρολογία τοῦ Migne⁵⁴, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἔχει ὑπ' ὄψη του τὴν ἀμφισβήτησή τοῦ κειμένου κατὰ τὴ Σύνοδο τῆς Φερράρας - Φλωρεντίας.

Ἡ μόνη ἐνδειξη τοῦ χρόνου συγγραφῆς τοῦ μὴ ἀμφιβαλλομένου τμήματος τῆς πραγματείας εἶναι ἡ ἀνωτέρω ἀναφορὰ του στὴν "Ἐκθεση" (638). Ἐπειδὴ δὲν θεωροῦμε πιθανὴ τὴ συγγραφή τῆς πραγματείας μετὰ τὴν κα-

52) Mansi, XXXI, 593.

53) Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν νόθων πατερικῶν κειμένων καὶ τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖο ἀντιμετώπισε ἡ Σύνοδος Φερράρας - Φλωρεντίας, βλ. Βλασίου Ἰω. ΦΕΙΔΑ, "Αὐτόματος διερμηνεία καὶ μετάφρασις εἰς τὴν Σύνοδον Φερράρας - Φλωρεντίας", εἰς: "Χριστιανός", 28 (1990), σελ. 121-130. Τοῦ ἴδιου, "Μεθοδολογικὰ προβλήματα τῆς Συνόδου Φερράρας - Φλωρεντίας", εἰς: "Ἐκκλησία" 1989, 14-17, σελ. 252-253, 699-601, 668-670 καὶ "Ἐκκλησία", 1990, 1-4, σελ. 19-22, 56-59, 88-90, 118-120.

54) PG 91, 133.

ταδικαστικὴ κατὰ τῆς "Ἐκθέσεως" ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου (643) γιὰ τοὺς λόγους, τοὺς ὁποῖους ἤδη ἀναπτύξαμε πρὶν ἀναφορικὰ μὲ τὴ σχέση μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου Μαρίνου, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ τοῦ ρόλου τοῦ ἁγίου Μαξίμου γιὰ τὴ λήψη τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς, ὡς ἐκ τούτου τοποθετοῦμε τὸ χρόνο συγγραφῆς τοῦ ἀuthεντικοῦ κειμένου μετὰ τὴν καταδίκη τῆς Ἐκθέσεως ἀπὸ τὴ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου (643). Ὡς λόγῳ συγγραφῆς τῆς πραγματείας πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ἀφ' ἑνός μὲν τὴν ὑποβολὴ ἐρωτήσεως ἐκ μέρους τοῦ Μαρίνου πρὸς τὸν Ὁμολογητὴ Μάξιμο ἀναφορικὰ μὲ τὸ περιεχόμενο καὶ τὴν "ὀρθοδοξία" τῆς Ἐκθέσεως, ἀφ' ἑτέρου δέ "τὰς σταλείσας τετράδας"⁵⁵ ὑπὸ τοῦ Μαρίνου γιὰ νὰ συμβουλευθεῖ καὶ πάλι τὸν ἅγιον Μάξιμο.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τοῦ Filioque, ὅπως παρουσιάζεται καὶ συζητεῖται μέσα στοῦ κείμενο, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἶναι πρόωρο γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὁμολογητῆ Μαξίμου, ἢ δὲ θεολογία τοῦ Filioque δὲν ἀποτελοῦσε ἀκόμη σημεῖο ἀντιπαράθεσων μετὰ τῶν ἐλλήνων καὶ τῶν λατῖνων θεολόγων, ὅπως θέλει νὰ τοὺς ἐμφανίσει τὸ ἴδιο τὸ κείμενο. Μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ὁ Ὁμολογητὴς Μάξιμος στὴν πραγματικότητα δὲν γνώρισε τὴ θεολογία τοῦ Filioque, ἢ ὅποια ἀναπτύσσεται ἀπὸ τὴν πραγματεία, εἶναι βέβαιο ὅτι τὸ κείμενο προέρχεται ἀπὸ θεολόγο, ὁ ὁποῖος θέλει ἀφ' ἑνός μὲν νὰ διατηρήσει τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλία περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀφ' ἑτέρου δέ νὰ ἐρμηνεύσει κατὰ τρόπο "ὀρθόδοξο" τὴν ἀντίστοιχη δυτικὴ θεολογία. Πρόκειται, δηλαδή, περὶ διαλλακτικοῦ θεολόγου, ὁ ὁποῖος ἐπεδίωκε τὴν προσέγγιση τῶν δύο θεολογιῶν. Αὐτός, ὅμως, δὲν εἶναι ὁ Μάξιμος. Τὸ προβαλλόμενο ζήτημα εἶναι ἀρκούντως σοβαρὸ, θὰ ἦταν δὲ περιεργό, ἐάν εἶχε ἐγερθεῖ κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ, ὁ δὲ Μάξιμος, μὲ τὴ θεολογικὴ εὐαισθησία ποῦ τὸν διέκρινε, δὲν περιελάμβανε τὸ θέμα στὴν ὅλη του πνευματολογία, ἀλλὰ περιοριζόταν νὰ τὸ ἀντιπαρέλθει μὲ μία μόνο παράγραφο τῆς ὑπὸ συζήτηση πραγματείας. Ἐπαναλαμβάνουμε, ὅμως, ὅτι τὸν Ὁμολογητὴ Μάξιμο δὲν τὸν ἀπασχόλησε τὸ ζήτημα αὐτό, γιατί δὲν ἀνῆκε στὴν ἐποχὴ του, ἀλλὰ εἶναι κατὰ πολὺ μεταγενέστερο. Ὁ Νικόλαος Σεκουνδος, ὅπως εἶδαμε, τοποθετεῖ τὴ συγγραφή τοῦ κειμένου μετὰ τὸ σχίσμα (1504). Ἐν τούτοις, ἐπισταμένη μελέτη τῆς χρησιμοποιουμένης ὀρολογίας καὶ τοῦ γενικότερου πνεύματος τοῦ κειμένου, πείθουν ὅτι τὸ κείμενο ἠρμόζει περισσότερο ὡς ἀπάντηση πρὸς τὴν ἀντιρρητικὴ περὶ τοῦ Filioque θεολογία τοῦ Μεγάλου Φωτίου⁵⁶.

Ἐξ ἄλλου, ἢ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θεολογία τοῦ κειμένου δὲν συνηγορεῖ ὑπὲρ τῶν θέσεων τῆς λατινικῆς θεολογίας περὶ τοῦ Filioque, ὅπως ἤθελε νὰ ἐμφανίσει τοῦτο ὁ λατῖνος Ἐπίσκοπος Ρόδου Ἀνδρέας Χρυσοβέργης, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου θεολο-

55) Opuscula Theologica et Polemica 10, PG 91, 137B.

56) Πρβλ. PG 102, 280-392. "Περὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος Μυσταγωγίας", ὅπου ὁ Μ. Φώτιος ἀναφέρεται στοὺς Ρωμαίους Πατέρες καὶ θεολόγους, ὅπως καὶ στοῦ ὑπὸ συζήτηση κείμενο καὶ ὅπου ἀνευρίσκουμε ἐπίσης τὴν ἴδια ἐπιχειρηματολογία.

γίας περί τῆς ἐπιπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς, τῆς μόνιμης ἀρχῆς καὶ αἰτίας τῆς θεότητος στήν Ἁγία Τριάδα⁵⁷. Ἡ θέση αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἅγιος Μάρκος ὁ Εὐγενικός⁵⁸ καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς⁵⁹ χρησιμοποιοῦν τὸ κείμενο γιὰ νὰ ἀνατρέψουν τὴ διδασκαλία τοῦ Filioque, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρονται εὐθέως γιὰ τὴν αὐθεντικότητα ἢ μὴ τοῦ κειμένου. Ἄλλωστε, ὁ ἅγιος Μάρκος, ὁ ὁποῖος συμμετείχε στίς ἐργασίες τῆς Συνόδου Φερράρας - Φλωρεντίας, γινώριζε τίς ἀμφβολές ὡς πρὸς τὴν αὐθεντικότητα τοῦ κειμένου. Ἐπειδὴ, ὁμοίως, αὐτὸ εἰσήλθε στίς θεολογικὲς διαμάχες ἀναφορικὰ μὲ τὸ Filioque, οἱ δύο Πατέρες ξεετάζουν καὶ τὸ κατὰ πόσο στηρίζει ἢ ὄχι τὴ θεολογία αὐτῆ. Πράγματι, τὸ νόθο τοῦ κειμένου εἶναι ἐμφανὲς ἐπίσης στὸ σημεῖο ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζει τὸν Μαρῖνο νὰ παρακαλεῖ τὸν Μάξιμο ὅπως παρέμβει καὶ πείσει τοὺς Ῥωμαίους νὰ διορθώσουν τὴν περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θεολογία τους. "Μεθερμηνεύειν δὲ τὰ οἰκεία, τοῦ τὰς ὑποκλοπὰς χάριν διαφυγεῖν τῶν ὑποπιπτόντων κατὰ τὴν ἡμετέραν κέλευσιν, παρεκάλεισα τοὺς Ῥωμαίους..."⁶⁰. Ἡ ἀποψη τοῦ συγγραφέως τοῦ κειμένου ἀναφορικὰ μὲ τὴ θεολογία τοῦ Filioque εἶναι ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ περισσότερον γλωσσικὴ διαφορά, "ἐν ἄλλῃ λέξει σὲ καὶ φωνῇ τὸν ἑαυτὸν νοῦν ὡσπερ ἐν τῇ ἰδίᾳ καὶ θρηψαμένῃ, καθάπερ οὖν καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς τὸν ἡμέτερον"⁶¹. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ συνθέτουν τοὺς ἐσωτερικοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι θέτουν ὑπὸ ἀμφισβήτηση τὴν αὐθεντικότητα τοῦ κειμένου.

Παραμένει ἀκόμη τὸ ζήτημα τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ αὐθεντικοῦ ἀπὸ τὸ μὴ αὐθεντικὸ τμήμα τῆς πραγματείας, τὸ ὁποῖο παρουσιάζει ὀρισμένους δυσχέρειες. Ὑπενθυμίζουμε ὅτι ὁ Νικόλαος Σεκοῦνδος στήν παρέμβασί του στὴ Σύνοδο Φερράρας - Φλωρεντίας διέκρινε τὸ αὐθεντικὸ ἀπὸ τὸ μὴ αὐθεντικὸ κείμενο λέγοντας: "Τὸ μετὰ τὴν ἐπιστολὴν ἐφεξῆς ἀναγνωσθέν οὐκ ἔστι τοῦ Μαξίμου"⁶². Ἡ παρατήρηση αὐτὴ σημαίνει δύο τινά: ἢ ἡ

57) "Καὶ τὸ μὲν πρῶτον, συμφώνους παρήγαγον χρήσεις τῶν Ῥωμαίων Πατέρων ἐπὶ τῇ μὴ καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τῆς πονηθείσης αὐτῶ εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ἱερᾶς πραγματείας· ἐξ ὧν, οὐκ αἰτίαν τὸν Υἱὸν ποιῶντας τοῦ Πνεύματος, σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν· μίαν γὰρ Ἰσαίην Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὸν Πατέρα αἰτίαν· τοῦ μὲν κατὰ τὴν γέννησιν· τοῦ δὲ κατὰ τὴν ἐπιπορεύσιν· ἀλλ' ἵνα τὸ δι' αὐτοῦ προῖεναι δηλώσωσι· καὶ ταῦτα τὸ συναφές τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλοτον παραστήσωσι... Οὗτοι μὲν οὖν ταῦτα, περὶ ὧν οὐκ εὐλόγως ἀνεκλήθησαν· ἐπιεικὲς δὲ περὶ ὧν καὶ μόλις δικαίως, οὐδεμίαν μέχρι καὶ νῦν πεποιήνται τὴν ἀπολογία. Ὅτι μὴδὲ τὴν παρεισαχθέντων τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐμβολήν. Μεθερμηνεύειν δὲ τὰ οἰκεία, τοῦ τὰς ὑποκλοπὰς χάριν διαφυγεῖν τῶν ὑποπιπτόντων κατὰ τὴν ἡμετέραν κέλευσιν, παρεκάλεισα τοὺς Ῥωμαίους· πλὴν ἔθους κεκρατηκότος οὕτως ποιεῖν καὶ στέλλειν, οὐκ οἶδα εἰ πιστεῖεν. Ἄλλως τε καὶ τὸ μὴ οὕτως δύνασθαι διακριβοῦν ἐν ἄλλῃ λέξει σὲ καὶ φωνῇ τὸν ἑαυτὸν νοῦν ὡσπερ ἐν τῇ ἰδίᾳ καὶ θρηψαμένῃ, καθάπερ οὖν καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς τὸν ἡμέτερον. Γενήσεται δὲ πάντως αὐτοῖς, πέρα τὴν ἐπήρειαν μαθοῦσι, καὶ ἡ περὶ τούτου φροντίς" (PG 91, 136ABC).

58) PG 160, 176D

59) Παναγιώτου ΧΡΗΣΤΟΥ, Συγγράμματα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, τόμ., I, σελ. 162, 12-17.

60) PG 91, 136C.

61) Ὁπου ἀνωτέρω.

62) Mansi, XXXI, 593.

προσθήκη ἐγινε στὸ τέλος τοῦ αὐθεντικοῦ κειμένου ἢ ἐγινε σὲ ἄλλο σημεῖο χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἀναγνωσθεῖ ὁλόκληρο τὸ κείμενο. Ἡ τελευταία αὐτὴ ὑπόθεση φαίνεται πλέον πιθανή, διότι τὸ ὑπόλοιπο τῆς Ἐπιστολῆς ἦταν ἀδιάφορο γιὰ τίς ἐργασίες τῆς Συνόδου καὶ ἡ ἀνάγνωσή τῆς κατὰ συνέπεια δὲν ὁλοκληρώθηκε μέχρι τέλους. Ἡ ἀποψη αὐτὴ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὴ σημερινὴ μορφή τοῦ κειμένου, ὅπως παρουσιάζεται στήν ἔκδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τοῦ Migne. Ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, ὡς αὐθεντικὰ τμήματα τῆς πραγματείας δύνανται νὰ θεωρηθοῦν: (α) ἡ πρώτη παράγραφος, ἢ ὁποία ἐμφανίζεται στήν ἔκδοσιν τοῦ Migne, τόμος 91, 133BCD, μὲ ἀρχὴν "Νόμω θεῖω..." μέχρι τὸ "χρήξουσιν" καὶ (β) οἱ δύο τελευταῖες παράγραφοι. Ἡ αὐθεντικότητα τῆς προτελευταίας παραγράφου ἐκτός τῆς ἀμέσου ἀναφορᾶς στήν "Ἐκθεση", ὅπως εἶδαμε ἀνωτέρω, διαπραγματεύεται ἐπίσης τὸ καθ' αὐτὸ πρόβλημα τῶν θεολογικῶν συζητήσεων τῆς περιόδου, δηλαδή τὴ σύνδεση τῆς ἐνεργείας μετὰ τῆς φύσεως ἢ μετὰ τοῦ προσώπου. Βεβαίωση ἐπίσης συνιστᾶ καὶ ἡ ἀναφορὰ στὸν Θεόδωρο Φαράν, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Marcel Doucet, "ἐπέδωκε τῇ συνάντησιν μετὰ τῶν Μονοφυσιτῶν ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς μίας ἐνεργείας"⁶³. Τῆς τελευταίας παραγράφου δὲν πρέπει νὰ ἀμφισβητηθεῖ ἡ αὐθεντικότητα, ἐπειδὴ ἀπ' ἐνός μὲν γίνεται λόγος διὰ "τὰς σταλείσας τετραδάς" ἀπὸ τὸν Μαρῖνο πρὸς τὸ Μάξιμο, ἀπ' ἑτέρου δὲ ἔχει χαρακτηριστικὰ προσωπικὸ ἐπιστολογραφικὸ, Δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσουμε ἂν μέρος τοῦ αὐθεντικοῦ κειμένου παρέπεσε ἢ ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸ νόθο κείμενο. Μία ὁμοίως ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου ἀνευ τοῦ ἀμφισβητουμένου τμήματος παρουσιάζει περισσότερη μορφολογικὴ συνοχὴ καὶ ἐσωτερικὴ ἐνότητα⁶⁴.

Συμπεράσματα.

Ὁ Ὁμολογητὴς Μάξιμος συνδέεται πολὺ περισσότερο μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου ἀπ' ὅτι ἐπιστεύετο μέχρι σήμερα. Ἡ διέλευσή του ἀπὸ τὴν Κύπρον κατὰ τὴν περίοδο τοῦ ταξιδίου του πρὸς τὴν Αἴγυπτον δὲν συνιστᾶ οὔτε ἀπλὴ συγκυρία, οὔτε ἀνατόφρευτικὴ ἀνάγκη ἐνεκα τῆς διελεύσεως ἀπὸ τῆς Νήσου τῶν ταξιδιωτῶν πρὸς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ ἐπιστολογραφία του μὲ τὸν πρεσβύτερο Μαρῖνο, Οἰκονόμο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, καθὼς καὶ ἡ μετέπειτα στάση καὶ ὁ ἀγὼνας του ἐναντίον τῆς αἵρέσεως τοῦ Μονοθελητισμοῦ καὶ Μονοεργητισμοῦ, φανεροῦν ὅτι πρῶτον διατηροῦσε φιλικὲς σχέσεις μὲ σημαντικὰ πρόσωπα τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ συνέπεια δὲ συνδεόταν καὶ μὲ τὴν ἐπίσημη Ἐκκλησία καὶ δευτέρον διεδραμάτισε τὸ ρόλο θεολογικοῦ συμβούλου τοῦ πρεσβύτερου Μαρῖνου καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου γιὰ τὰ μείζονα θεολογικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα. Ἡ πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου ἐγινε μὲσω τῶν Κυπρίων μεταναστῶν, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν στήν Κύζικον.

Ὁ πρεσβύτερος Μαρῖνος ἦταν σημαντικό πρόσωπο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, τὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ εἶχε διαδραματίσει οὐσιαστικὸ ρόλο στὴ λήψη τῶν καταδικαστικῶν ἐναντίον τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ καὶ τοῦ Μονο-

63) La Dispute de Maxime le Confesseur avec Pyrrhus, Montreal 1972, p. 71.

64) Βλ. Vasilios KARAYIANNIS, Archim.: Essence et Energie, pp. 84-86.

νεργητισμού αποφάσεων της Συνόδου της Εκκλησίας του. Δεν γνωρίζουμε την ημερομηνία ούτε της γεννήσεως ούτε του θανάτου του, πρέπει όμως να είχε περίπου την ίδια ηλικία με τον άγιο Μάξιμο. Μέχρι το 640 περίπου ήταν απλός μοναχός, στη συνέχεια χειροτονήθηκε διάκονος και μετά από λίγο διάστημα ιερέυς, τοποθετήθηκε δε στη θέση του Οικονόμου της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντίας. Η άνοδος του Μαρίνου στη σημαντική αυτή διοικητική θέση επιτρέπει να υποθέσουμε ότι μετέβη για σπουδές στην Κωνσταντινούπολη ως μοναχός πριν τη χειροτονία του σε διάκονο και πρεσβύτερο. Κατά τη διάρκεια της εκεί παραμονής του γνώρισε τον Όμολογητή Μάξιμο, ή ως αρχιγραμματέα του Αυτοκράτορα ή ως μοναχό στη μονή της Κυζίκου, με τον οποίο διατήρησε δεσμούς φιλίας ακόμα και κατά την παραμονή του Μαξίμου στην Αίγυπτο. Τα θεολογικά ενδιαφέροντα και η πλήρης ενημέρωσή του γύρω από τα εκκλησιαστικά πράγματα επιβεβαιώνουν την υψηλή θεολογική του μόρφωση. Η προσωπική του θεολογική συμβολή και οι θεολογικές γνωματεύσεις του Όμολογητή Μαξίμου συνέβαλαν αποφασιστικά στη διατήρηση της ορθοδόξου πίστεως στην Εκκλησία της Κύπρου.

Οι θεολογικές πραγματείες του Μαξίμου προς τον Μαρίνο άπτονται όλων των εκκλησιαστικών και θεολογικών ζητημάτων της περιόδου αυτής. Όμως, η δέκατη θεολογική πραγματεία περιλαμβάνει τμήμα νόθου κειμένου, τό οποίο δεν ανήκει στον Όμολογητή Μάξιμο. Η μη αυθεντικότητα του κειμένου αυτού πιστοποιείται από την αμφισβήτησή του ήδη στη Σύνοδο Φερράρας - Φλωρεντίας και από τό έτερόχρονο του συζητουμένου προβλήματος του Filioque. Επίσης, έπισταμένη εξέταση του κειμένου αποδεικνύει τό νόθο και την αργότερον του Μαξίμου συγγραφήν αυτού.

Η 28Η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940 ΚΑΙ ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ(*)

Του κ. ΜΙΧΑΛΑΚΗ Ι. ΜΑΡΑΘΕΥΤΗ,
Πρώην Διευθυντή Παιδαγωγικής Ακαδημίας Κύπρου.

Η 28η Οκτωβρίου 1940, πού σύσσωμος ο Έλληνισμός τιμά και γιορτάζει σήμερα, άποτελεί την κατ' έξοχήν έκφραση του ελληνικού ιδεώδους για τον «ελεύθερο άνθρωπο». Στην άρχή είδαμε την 28η Οκτωβρίου σαν τό ήρωϊκό έπος πού έγραψε ή Ελλάδα πολεμώντας τη φασιστική Ιταλία. Γι' αυτό και δόθηκε ξεχωριστή έμφαση στις ελληνικές νίκες, πού μέ άπαράμιλλο ήρωϊσμό και αυτοθυσία πραγματοποιήσε ο ελληνικός στρατός στα πολεμικά πεδία της Πίνδου και της Βόρειας Ηπείρου.

Σάν άπλή άναμέτρηση της Ελλάδας προς τίς Δυνάμεις του Άξονα είδαν την 28η Οκτωβρίου και πολλοί από τούς ξένους ιστορικούς. Καί σαν τέτοια, ελάχιστο χώρο της παραχωρούν στην ιστορία του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου, έπειδή την επισκιάζουν οι πολεμικές επιχειρήσεις της Μάχης της Άγγλιας και του Ρωσικού Μετώπου.

Χωρίς να υποτιμάται ούδέ στο ελάχιστον ή πολεμική δόξα της 28ης Οκτωβρίου, ή πραγματική της σημασία βρίσκεται στην κατοχύρωση του πνεύματος του ελεύθερου ανθρώπου, πού, παρά τη δικτατορία του Μεταξά πού κυβερνούσε τότε την Ελλάδα, εξακολούθησε να ζει στις καρδιές των Ελλήνων. Κι όταν ήρθε ή στιγμή της δοκιμασίας, όταν ο επιδρομέας ζήτησε «γην και ύδαρ», αυτό τό πνεύμα του ελεύθερου ανθρώπου βροντοφώνησε μέ τό στόμα του ίδιου του Μεταξά τό ελληνικό ΟΧΙ. Καί ήταν τό ΟΧΙ αυτό μιά τονωτική ένεση για τη διάσωση των πνευματικών αξιών πού βρισκόνταν τότε σε μιά θανάσιμη ύποτονια στην υπόλοιπη Εύρώπη.

Οι δυνάμεις του Άξονα δεν βρήκαν μεγάλη αντίσταση στην ύποδούλωση της Εύρώπης, γιατί ή Εύρώπη δεν είχε τη δύναμη να άντισταθεί. Είχε πρό πολλού παύσει να άντιστέκεται πνευματικά, έπειδή είχε ύποδουλωθεί στο πνεύμα του ύλισμου και της μαζικής παραγωγής. Γι' αυτό και έβλεπε μέ παθητική άδράνεια την ποδοπάτηση της αξίας του ανθρώπου και την άνάδυση του ναζισμού, του φασισμού και των άλλων δικτατορικών καθεστώτων.

Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος έκρινε τίς αξίες πάνω στις οποίες είχε στηριχθεί ο ευρωπαϊκός πολιτισμός του μεσοπολέμου. Κι απέδειξε τίς αξίες αυτές άνλσχυρες να διαφυλάξουν την αξιοπρέπεια και την

*) Ομιλία στον καθεδρικό ναό Αγίου Ιωάννη Λευκωσίας κατά τη Δοξολογία της 28ης Οκτωβρίου 1992.